

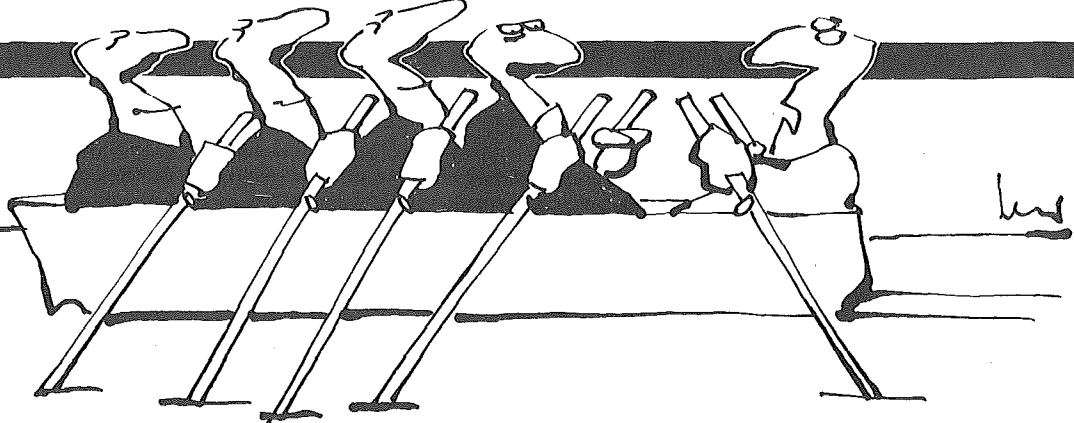
PROGRAMMA

1986 1990

VERZET EN VERNIEUWING

R

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

VERZET EN VERNIEUWING

Dit programma 1986-1990 valt uiteen in twee delen:

- a. een algemeen, beschrijvend deel dat behalve korte analyserende passages ook een aantal hoofdpunten en prioriteiten aangeeft;
- b. een fraktiewerkplan (bij hoofdstuk III Prioriteiten) met concrete uitwerkingen voor de komende vier jaar. In het werkplan is puntsgewijs en vrij gedetailleerd aangegeven wat de PPR-fractie in de periode 1986-1990 van plan is. Het bevat een opsomming van de punten waar de PPR-fractie zich de komende parlementaire periode in het bijzonder voor zal inzetten. De zaken waarin de PPR bij voorrang (nieuwe) initiatieven wil ontwikkelen zijn kursief gedrukt.

Tenslotte is het bij lezing goed te bedenken, dat het werkplan geen statisch gegeven is. Als de omstandigheden daar aanleiding toe geven, kan de Kerngroep van de PPR (partijraad) andere prioriteiten stellen en het werkplan aktualiseren.

De PPR is een radicale partij, die problemen aan de wortel wil aanpakken, open staat voor nieuwe ideeën en ruimte wil maken voor initiatieven en vernieuwing. De PPR wil aan het licht brengen welke motieven vaak achter politieke vanzelfsprekendheden worden verborgen. En de PPR wil laten zien dat de vorming van een rechtvaardiger en betere samenleving vooral een kwestie is van politieke wil en politieke keuzen.

Bewapening, hongersnood, armoede, verspilling, overproduktie en konsumptiedwang vormen een directe bedreiging voor het voortbestaan van de mensheid. De politiek van nu bepaalt de toekomst van komende generaties: wie nu stem heeft, behoort voor hèn te kiezen.

De PPR wil met dit verkiezingsprogramma voor de periode 1986-1990 alternatieven aandragen voor de huidige bezuinigingspolitiek en duidelijk maken dat radicale oplossingen verrassend en bevrijdend zijn en een hoge realiteitswaarde hebben. Aan die maatstaven mag en moet de PPR politiek gemeten worden.

Inhoud en stijl hangen voor de PPR in de politiek nauw met elkaar samen. Een programma zegt op zich echter nog weinig over de politieke stijl van PPR-volksvertegenwoordigers. Die kan als volgt worden getypeerd: omdat het om mensen gaat in de politiek wil de PPR vriendelijk en konstruktief, maar ook kritisch, vasthoudend en soms

onverzettelijk optreden. Om onze doelen te bereiken zijn wij bereid samen te werken met anderen en werkbare compromissen te sluiten. Dan zal het daarbij duidelijk zijn dat het niet meer is dan een voorlopige stap op weg naar hetgeen wij eigenlijk willen. Zulk realisme doet niets af aan onze idealen: oorlog is te voorkomen, werkloosheid is oplosbaar, zure regen is te vermijden en honger hoeft niet.

De volgende hoofdstukken beslaan uiteenlopende beleidsterreinen, die onderling evenwel nauw met elkaar verband houden. Dat kan het best worden geïllustreerd aan de hand van een voorbeeld. Invoering van een basisinkomen vormt niet alleen een impuls voor de financiële onafhankelijkheid van vrouwen, maar geeft ook meer zekerheid aan (kleine) zelfstandigen en bevordert tevens de arbeidsintensieve bedrijvigheid. Daarnaast zal de herverdeling van de betaalde arbeid er door worden gestimuleerd en het stelsel van sociale zekerheid er door kunnen vereenvoudigen. En wie nog verder doordenkt zal ontdekken dat invoering van een basisinkomen ook een gunstige uitwerking zal hebben op het milieu, de energiebesparing en de menselijke ontplooiing. Kortom, de PPR praat niet graag over hét onderwijs, dé kultuur, dé vrede, dé kriminaliteit. Het één hangt vaak nauw met het ander samen.

I. INLEIDING

I.1. De PPR in verzet

Veel mensen zijn verbijsterd over de spookachtige werkelijkheid, waarin massale hongerdood in Afrika doorgaat, terwijl we hier met onze voedselbergen geen raad weten. Ze zijn woedend, omdat ook de westerse landen steun verlenen aan brute onderdrukking overal ter wereld. Ze zien dat de machthebbers weinig of niets doen aan de onverdraaglijke tegenstellingen van deze tijd: miljoenen werkzoekenden, terwijl er zoveel werk blijft liggen; een toenemend technisch vernuft gericht op vernietiging in plaats van op vernieuwing; een voortgaande uitputting van bodemschatten en milieu die het voortbestaan van nieuwe generaties bedreigt. En ze zien ook dat er een steeds grotere kloof ontstaat tussen de beleidsbepalende technokraten en de groeiende groep mensen, die fundamentele verandering wil. Zij begrijpen niet dat veel verworvenheden zo maar kunnen worden afgebroken. Zij nemen het niet dat een economische teruggang zo gemakkelijk wordt vertaald in een oneerlijker verdeling van werk, inkomen en zeggenschap.

Zij komen in verzet tegen de uitwassen van zo'n onrechtvaardige samenleving.

Dit verzet neemt allerlei vormen aan. Binnen en buiten het parlement worden met grote regelmaat volledig doorgerekende alternatieven gepresenteerd voor het kabinetsbeleid. De vredesbeweging krijgt een half miljoen mensen de straat op tegen kruisraketten. De vakbeweging voert strijd op vele fronten tegen werkgevers, tegen het kabinet of tegen beide. Steeds vaker zoeken mensen verandering buiten de politiek om. Ze beginnen een bedrijf met nieuwe zeggenschapsverhoudingen, zetten alternatieve energievoorziening op, kiezen voor biologische landbouwmethoden, kraken een huis waar de officiële distributie hen in de steek laat.

Traditioneel en nieuw verzet hebben veel met elkaar gemeen. Beide richten zich tegen achterstelling en onderdrukking en zoeken naar alternatieven die perspectief bieden op vooruitgang en bevrijding.

De PPR maakt deel uit van deze tegenbeweging. Ze wil een bijdrage leveren aan de organisatie van het verzet; ze wil met plannen komen, die concreet zijn en realistisch en die daarom een uitdaging vormen voor de gevestigde orde. In tijden van economische teruggang laten de machthebbers zich niet gemakkelijk uitdagen. Ze lijken ongevoelig voor alternatieven en kritiek. Arrogant laten zij het protest voorbijtrekken. De overheid is niet langer geloofwaardig in de rol van beschermer van zwakkeren, waarborger van vrijheden, toedeler van verantwoordelijkheden en ijveraar voor vrede. Eerder maakt ze zich schuldig aan machtsmisbruik en legitimeert ze machtsmisbruik door anderen.

Alleen een samenspel van buitenparlementair verzet, goed gefundeerde alternatieven uit de tegenbeweging, een progressieve meerderheid in het parlement en een progressieve regering kan voor de gewenste fundamentele veranderingen zorgen. Aan de totstandkoming daarvan wil de PPR in een of andere vorm een bijdrage leveren.

I.2. Waar gaat het ons om?

De PPR is voortgekomen uit het vernieuwingsproces van de jaren zestig en zeventig. Christen-radikalen, vrijheidslievende socialist en anarchistische vernieuwers vonden elkaar in een gemeenschappelijke afkeer van dogmatische opvattingen en in een concreet radikaal programma. Met vasthoudendheid en creativiteit werd gezocht naar vergroting van de menselijke vrijheid. De bestaande machtsverhoudingen bleken weerbarstiger dan gedacht.

De PPR betwist dat het 'nieuwe realisme' van de huidige regeerders realistisch is. Zij houdt de politieke eisen tot radicale verandering ook nu overeind. Verworven wetenschappelijk inzicht, gezond verstand en heldere doelstellingen gaan in radicale politiek samen met verbeeldingskracht en idealisme. Menselijke vrijheid gedijt slechts binnen grenzen van wat maatschappelijk rechtvaardig en ecologisch verantwoord is. Bevrijding uit afhankelijkheid en behoud van de aarde: daar gaat het om. Daarvoor is noodzakelijk dat het vrije spel der maatschappelijke krachten

aan duidelijke regels wordt gebonden. De PPR bepleit een planmatige aanpak van de nationale economische ontwikkeling. Binnen dat kader zorgen decentralisatie van besluitvorming, zelfbeheer en medezeggenschap ervoor dat plannen worden gemaakt door de direkt betrokkenen. Het behoud van de aarde neemt in alle planning een centrale plaats in. Verspilling, overproductie en konsumptiedwang vormen een direkte bedreiging voor het voortbestaan van de mensheid. De politiek van nu bepaalt de toekomst van komende generaties: wie nu stem heeft, hoort voor hen te kiezen.

I.3. Ongelijke machten

Behalve door het verzet tegen het bestaande laat de PPR zich ook inspireren door concrete idealen: een menswaardig bestaan, mondigheid, vrijheid en veiligheid voor iedereen in een mondiale samenleving zonder muren of vijanddenken.

Deze politiek van droom en daad betekent niet het najagen van een utopische toekomst. Dat is verspilling van politieke energie. Altijd weer zal er sprake zijn van tegenstrijdige belangen en dus van strijd. Het najagen van paradisijs, hier of in het hierna-maals, kan makkelijk tot intolerantie en – op z'n slechtst – tot politiek extremisme leiden.

Ons realisme doet niets af aan onze politieke idealen. Oorlog is te voorkomen, werkloosheid is oplosbaar en zure regen is te vermijden, honger kan bestreden worden. De PPR voert deze strijd door een onmiskenbare keus te maken tussen tegenstrijdige belangen. Ze helpt mee bij de organisatie van tegenmacht en laat zien dat de 'krisis', anders dan een periodiek weerkerende vulkaanuitbarsting, het resultaat is van bewust gemaakte politieke keuzen.

De ongelijke machtsverhoudingen zorgen ervoor dat deze keuzen gemaakt kunnen worden, ook al gaan ze in tegen essentiële belangen van grote bevolkingsgroepen. De één heeft domweg meer te kiezen dan de ander. Zo bepaalt Noord wat goed is voor Zuid, bepalen werkgevers wat goed is voor werknemers, mannen wat goed is voor vrouwen en baanhebbers wat goed is voor baanlozen.

Partijen als de PPR zijn onmisbaar gebleken in het signaleren van deze tegenstellingen en het duidelijk maken dat een rechtvaardige samenleving een kwestie is van politieke wil. Zolang er in Nederland een politieke meerderheid bestaat, die kiest voor handhaving van de ongelijke machtsverhoudingen en wapenwedloop, doet ook het parlement weinig tegen de daarbijbehorende economische machtsconcentraties. Daarom moet de minderheid, die dat anders wil, die zich verzet tegen de voortgaande bureaucratisering en een vrijwel ongecontroleerde technologische ontwikkeling, groeien naar een meerderheid.

I.4. Bevrijding uit machteloosheid

De PPR gelooft dat het anders kan. Democratisering is daarbij het sleutelwoord. Een democratisering die zich uitstrekt over het gehele maatschappelijke leven, dus ook over de politiek zelf. Maar eerst en vooral is democratisering nodig op het terrein van de economie.

In de huidige samenleving bepalen de concurrentieverhoudingen wie overleeft en wie ten onder gaat. Het maatschappelijk nut van productie is ondergeschikt aan het streven naar winst. De huidige overheid bevordert het systeem van ongeremde vrije ondernemingsgewijze productie en onthoudt zich bewust van beslissende sturing. Regelgeving blijft beperkt tot correctie van in hoge mate ongewenste ontwikkelingen en is zelfs dan niet altijd effectief. Ook maatschappelijke organisaties van werknemers, consumenten, milieubeschermers etc. ontberen de machtsmiddelen om mee te beslissen over de richting waarin de economie zich ontwikkelt.

Zo leidt het permanente streven naar kostenverlaging en afzetvergroting tot loonsverlaging, afbraak van sociale zekerheid, massa-ontslagen en gelijktijdige milieuvernietiging door roofoverbouw en overproductie.

De PPR wil komen tot nieuwe afspraken, waardoor de zeggenschap over de economie liggen bij de direkt belanghebbenden. Dat zijn werkers, maar ook consumenten, omwonenden en mensen met een uitkering. Deze democratisering draagt er in belangrijke mate toe bij economische afhankelijkheid op te heffen.

De vakbeweging kan daarbij een grote rol spelen. Verder vindt de PPR dat de bestaanszekerheid van iedere burger hoort gegarandeerd te zijn, zonder dat daar een plicht tot het verrichten van betaalde arbeid tegenover staat.

Vrouwen moeten zich door een eigen inkomen kunnen bevrijden uit de economische afhankelijkheid van hun kostverdienende man. Baanlozen moeten zich kunnen bevrijden uit hun afhankelijkheid van een onzekere en steeds lagere uitkering. Boeren moeten een einde kunnen maken aan hun afhankelijkheid van agro-industrie, banken en grootschalige produktiemethoden. Maar ook zij die werken tegen loon moeten zich kunnen bevrijden uit de knellende banden van de arbeidsplicht. De PPR bepleit daarom bevrijding in de arbeid (zeggenschap, menswaardige werkomstandigheden) en bevrijding van de arbeid (gedeeltelijk loskoppelen van arbeid en inkomen, eerlijke verdeling van al het werk binnens- en buitenshuis).

II HOOFDPUNTEN VAN BELEID

II.1. Partij kiezen

Er bestaat in de Nederlandse samenleving weliswaar een brede basis voor progressieve veranderingen, maar het lukt nog niet die vorm te geven in een parlementaire meerderheid. Als mensen zich van de politiek afkeren, is dat vaak, omdat men ontevreden is over wat de overheid doet met de haar toevertrouwde machts- en geldmiddelen.

Toch roept het huidige beleid niet bij iedereen een duidelijke politieke stellingname of verzet op. Angst en onzekerheid veroorzaken ook apathie en afnemende solidariteit. Men vervalt in cynisme, zoekt zondebokken en gaat voor eigen rechter spelen. Politieke partijen zullen deze ontwikkelingen serieus moeten nemen en erkennen, dat velen zich terecht onzeker en bedreigd voelen.

De PPR kiest haar politieke prioriteiten, hierna aangeduid als hoofdpunten van beleid, op basis van een politieke visie die uiterst kritisch is over de huidige maatschappijstructuur en de ongelijke verdeling van invloed, zeggenschap, macht, werk en

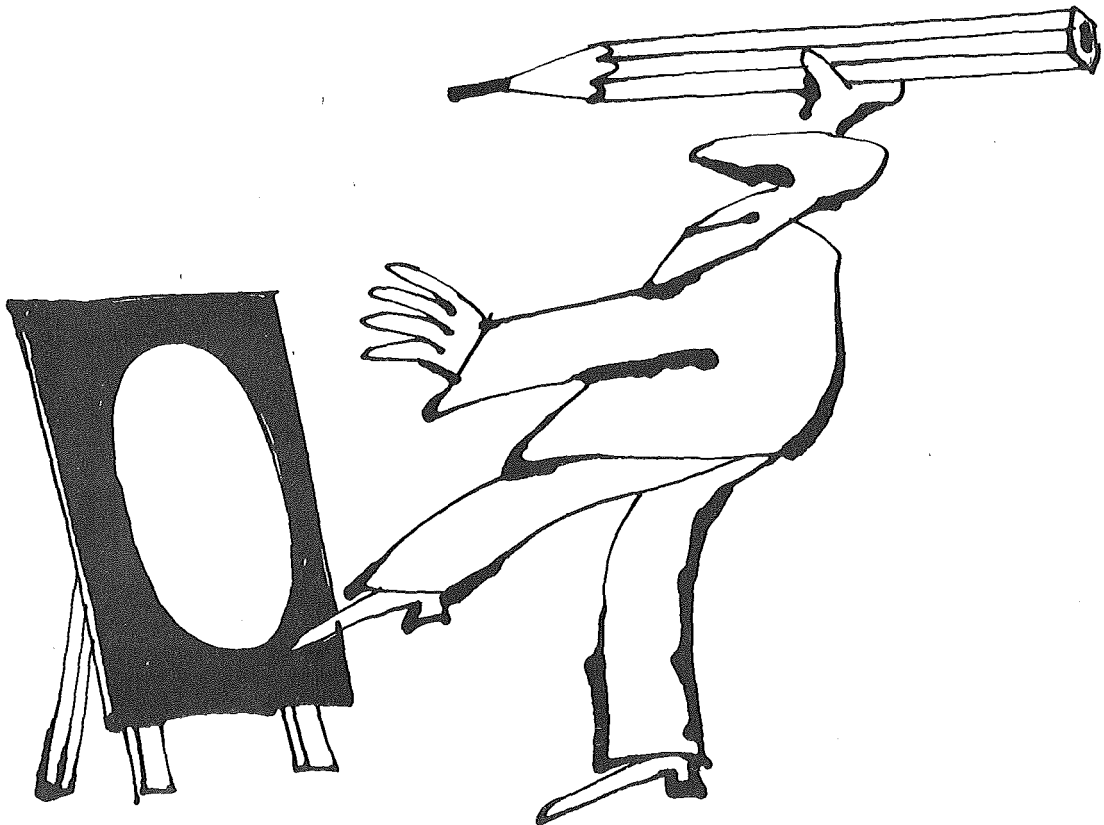
inkomen. De eerste prioriteit van de PPR ligt dan ook in het willen opkomen voor bedreigden, afhankelijken, machtelozen; meehelpen hun mondigheid te vergroten, stem geven aan hun verlangens, vechten voor verbetering van hun situatie.

Een partij als de PPR verkeert niet in de positie, dat directe en konkrete belangenbehartiging op elk gewenst moment kan worden gegarandeerd. Wel zullen wij zaken als machtsmisbruik en diskriminatie aan de kaak stellen en parlementaire steun geven aan maatschappelijk verzet. Omgekeerd is het nodig dat dit maatschappelijk verzet duidelijk en massaal de stembus gebruikt om de verwante partijen een sterke positie in het parlement te geven. Wanneer mensen uit apathie of protest niet meer stemmen, helpen ze (onbedoeld) mee aan het in stand houden van de huidige situatie.

II.2. Het maken van keuzen

Volgens de PPR gaat de politieke discussie in de komende tijd vooral om de volgende vragen:

- Welke bijdrage kan Nederland leveren aan het voortbestaan van de mensheid, bedreigd door wapenwedloop, armoede en milieuvernietiging?
- Hoe organiseert onze samenleving betere Oost-West verhoudingen, breken we het vijand-denken af, zorgen we voor het verdwijnen van het mensenrechten- en vluchtelingenprobleem?
- Hoe lossen we de problemen rondom de arbeid op?
- Hoe organiseert onze samenleving betere Noord-Zuid verhoudingen en helpen we het armoede- en hongerprobleem opheffen?
- Hoe verzekeren we iedere ingezetene van een menswaardig bestaan en hoe ver reikt de solidariteit?
- Hoe bevorderen we de feminisering van de samenleving?
- Hoe organiseren we het antwoord op de ingrijpende sociaal-kulturele veranderingen, die het gevolg zijn van toenemende vrije tijd, het multi-kulturele karakter van de samenleving, het hoge tempo van technologische ontwikkelingen, de vergrijzing en de steeds groter wordende verschillen tussen de generaties?
- Hoe richten we de schaarser wordende ruimte in?
- Welke plaats kennen we toe aan nieuwe technologische mogelijkheden op het terrein van automatisering, informatika, media, bio-technologie en genetische manipulatie?
- Hoeveel openheid aan de ene kant en hoeveel controle aan de andere kant kan een samenleving verdragen?

Bij de beantwoording van al deze vragen zal steeds het wezen van de vertegenwoordigende democratie ter sprake komen. Wat kunnen mensen en groepen zelf beslissen, wat moet door de overheid geregeld worden? Hoe kunnen we de geloofwaardigheid van de overheid en het parlement doen terugkeren? Dat kan worden hersteld als mensen zelf iets te zeggen krijgen over de inrichting van de maatschappij waarin ze leven. De PPR bepleit daartoe bevordering van individualisering, decentralisatie, kleinschaligheid en zelfbeheer. De overheden zullen hun bevoegdheden in het licht van deze uitgangspunten beoordeeld zien.

De PPR laat zich daarbij niet dwingen tot keuzen tussen zaken, waarvan men uit onwil, eigenbelang of gebrek aan creativiteit oneigenlijke tegenstellingen maakt. In de visie van de PPR kunnen werkgelegenheid en milieu-behoud, ontwapening en behoud van vrijheid, veiligheid op straat zonder overal politie, parlementaire en buitenparlementaire actie prima samengaan.

II.3. De rol van de overheid

Alles mag dan wel met politiek te maken hebben, het is niet verstandig om alles door de overheid te laten regelen. Door teveel regels komt de menselijke creativiteit in het gedrang. Bovendien is lang niet alle regelgeving verantwoord en doeltreffend, dit dwingt tot helderheid over de vraag wat geregeld moet worden en door wie. Om te voorkomen dat de rechtsbescherming van en dienstverlening aan burgers in gevaar komt, wordt afstoting van overheidstaken onderworpen aan duidelijke, controleerbare, maatschappelijke criteria. Terwille van rechtvaardigheid, rechtsgelijkheid en het behoud van de aarde zal op een aantal punten juist ook een versterking van overheidstaken en bevoegdheden nodig zijn.

Politieke regelgeving is een uiterst ingewikkeld proces. Alles hangt met alles samen. Goede regelgeving voor het ene blijkt vaak negatieve gevolgen op een ander terrein te hebben. Onze maatschappij lijkt een ondoordringbaar woud, waarin zij die de wegen kennen, ongestoord hun gang kunnen gaan. De macht van deze kleine elite moet worden afgebroken en hun kennis en rijkdom behoren eerlijker te worden verdeeld. Sociale vaardigheid en mondigheid van mensen is voorwaarde om dit te bereiken.

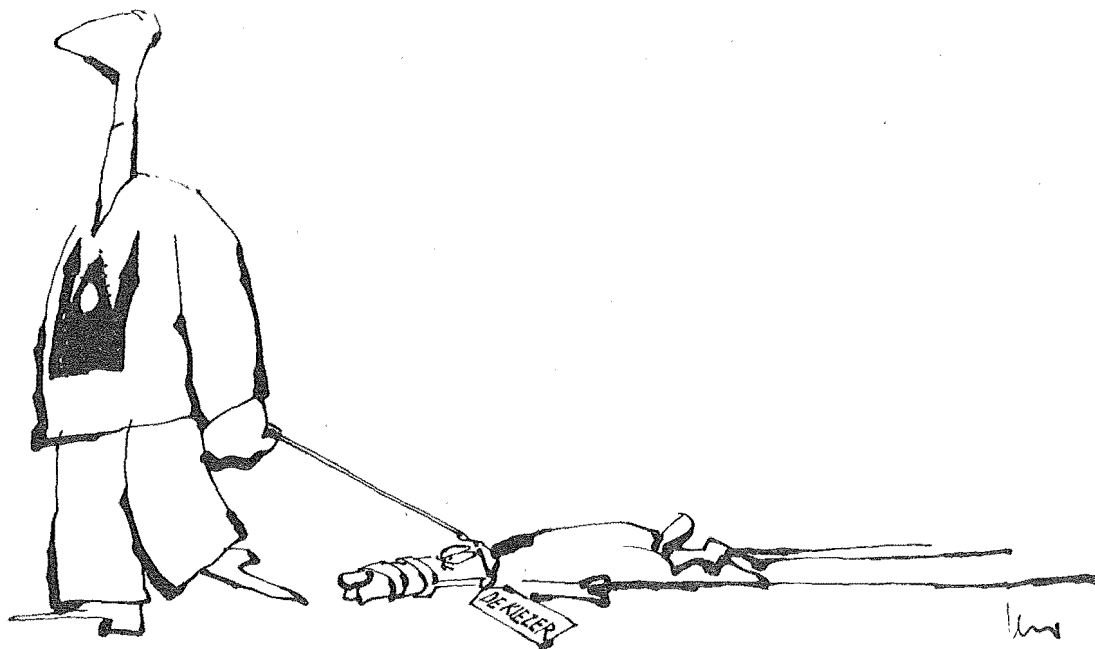
Het democratisch gehalte van de samenleving wordt niet allereerst in Den Haag bepaald, maar door de mate waarin mannen en vrouwen betrokken worden bij alles waarover ze maar kunnen beslissen. Verschuiving van zoveel mogelijk besluitvorming naar de basis is de weg naar democratisering. Dat kan ook de discussie over de rol van de overheid nieuw leven inblazen.

Want wat voor overheid willen we eigenlijk? Is de staat een noodzakelijk kwaad om nog ergere kwaden te beheersen? Fungeert zij als beheersapparaat van het kapitalisme? Of is het een hogere macht, wiens gezag wij dankbaar aanvaarden? Wij zien de staat als een door onszelf gekozen organisatie, die uitvoerder is van zo weinig mogelijk taken. Een soort kontrakt om vrede, vrijheid, rechtsbescherming, gelijkheid, rechtvaardigheid en een leefbare maatschappij te waarborgen. En dat dan voor iedereen en niet alleen voor de 'happy few'. Niet meer regels dan strikt nodig, niet minder dan veilig en eerlijk is. Welke regels en voor wie, dat wordt vastgesteld in een democratische buitenparlementaire meningsvorming en parlementaire besluitvorming. Daarbij behoort het parlement zich meer dan nu bezig te houden met de wezenlijke vragen van recht en rechtvaardigheid in plaats van – als een slecht werkend belangenbehartigingskollege – verschillende groepen tegen elkaar uit te spelen. Daarom moet thuis, op straat en in parlementaire organen een taai gevecht worden gevoerd. Voor een politieke partij ligt het begin van deze strijd in een duidelijke keus van politieke prioriteiten.

III PRIORITEITEN

III.1 Democratie en het aanzien van de politiek

Het aanzien van de politiek heeft schade geleden door de manier waarop de parlementaire democratie vaak werkt. Daardoor is het vertrouwen in de politiek gedaald. Velen zien het parlement als een forum dat hier en daar wat bijstuurt, zonder dat gevestigde posities erdoor in gevaar komen. De keuze voor buitenparlementair verzet is vanuit deze zienswijze een logische stap. Met

de erkenning van de waarde van buitenparlementaire aktie pleidt de PPR ondubbelzinnig voor versterking van de parlementaire democratie. Daarvoor is maatschappelijke aktie onmisbaar. Politici dienen meer dan nu te beseffen, dat wie gekozen wordt, ook daadwerkelijk moet vertegenwoordigen. Een regeerakkoord mag niet zo worden toegepast, dat serieuze discussie en daarop gebaseerde parlementaire besluitvorming worden aangetast.

Parlementsleden behoren zich niet – door vooroverleg met hun partijgenoten in de regering – al min of meer te binden aan regeringskompromissen. Fraktievoorzitters hebben in het Catushuis niets te zoeken. De democratie wordt niet ondermijnd door een volkspetitionnement, maar doordat het grondwettelijk vastgelegde dualisme tussen regering en parlement wordt uitgehouden. Het politieke ambt heeft ingeboet aan integriteit en moed. Een minister die het parlement voorliegt of verantwoordelijk is voor ernstige fouten, hoort af te treden. En een partij die daarvan een kabinetsskrisis maakt, is misplaatst loyaal. Wij hebben in Nederland meer volksvertegenwoordigers nodig, die op belangrijke momenten de rug rechten en onafhankelijk van de fraktiediscipline doen, wat ze vinden, dat ze moeten doen. Het parlement behoort namens de bevolking te spreken. Niet in onbegrijpelijke Binnenhoftaal, maar in de taal en de argumenten van de burgers. Besluitvorming en discussie mogen niet achter de schermen plaatsvinden, maar horen thuis in openbare vergaderingen van het parlement.

Er moeten initiatieven genomen worden om de invloed van kiezers te vergroten en de positie van het parlement tegenover regering en ambtenaren te versterken.

WERKPLAN

- De PPR schuwt het dragen van bestuurlijke verantwoordelijkheid niet en zal actief meewerken aan de vorming van een progressieve regering.
- Strikte en gedetailleerde regeerakkoorden zijn ongewenst. Regeringsfrakties moeten zich slechts op hoofdpunten via een regeerakkoord binden.

Als de PPR wordt betrokken bij het vormen van een regering kiest zij een dergelijke opstelling.

- De kabinetsformateur wordt gekozen of benoemd door de Tweede Kamer.
- De Eerste Kamer wordt afgeschaft.
- De Tweede Kamer versterkt haar controlerende functie, ondermeer door vaker gebruik te maken van het enquête recht. Door uitbreiding van de faciliteiten kunnen parlementariërs gemakkelijker onderzoek laten verrichten en hun ombudsfunctie beter vervullen.
- De volksvertegenwoordiging krijgt een sterkere positie, o.a. door de toegankelijkheid van het ambtelijk apparaat te verbeteren en de fraktieassistentie uit te breiden.
- Er worden voorstellen gedaan om – in navolging van de Wet Openbaarheid van Bestuur – een inspraakstatuut op te stellen. Dit statuut legt in grote lijnen vast waaraan inspraakprocedures moeten voldoen. Ook wordt aangegeven op welke wijze de politiek dient om te gaan met de resultaten van inspraak. Bij klachten moet de gang van zaken getoetst worden door de Raad van State.
- De PPR onderneemt stappen om te komen tot een regeling waarbij 500.000 burgers een aanvaard wetsvoorstel via een referendum aan de kiezers ter verwerping kunnen voorleggen.
- Bij de komende herziening van de Kieswet neemt de PPR initiatieven om het effect van de voorkeurstemmen te vergroten.
- Initiatieven worden genomen om politieke ambtsdragers te verplichten al hun nevenfuncties en neveninkomsten openbaar te maken.
- Plannen worden ontwikkeld om te komen tot een beleidseffektrapportage bij daarvoor in aanmerking komende wetten en maatregelen. Door beleidseffektrapportages kan nagegaan worden of besluiten de gewenste gevolgen hebben en of de voordelen opwegen tegen de mogelijke nadelen en neveneffecten.
- Adviesraden en commissies moeten regelmatig op hun nut worden beoordeeld. Als zij geen nut meer hebben, moeten ze worden afgeschaft.
- Burgemeester en Commissaris der Koningin moeten worden gekozen door gemeenteraad resp. provinciale staten. Zolang dat niet mogelijk is, moet er een wettelijke inspraakregeling komen voor gemeenteraden en provinciale staten bij de benoeming van Burgemeesters resp. Commissarissen der Koningin.
- De PPR zal zich blijven verzetten tegen depolitisering van akties en tegen kriminalisering van aktievoerders door regelmatig de doelstellingen van akties in het parlement aan de orde te stellen.
- De PPR werkt aan een gelijke vertegenwoordiging van vrouwen en mannen op alle niveaus. Dat geldt voor de eigen politieke praktijk en voor alle benoemingen waarbij PPR-vertegenwoordigers een stem uitbrengen.

III.2 Democratisering en decentralisatie

Demokratie bestaat voor de PPR niet uitsluitend uit het recht van alle vaste ingezetenen van dit land om één keer in de vier jaar een hokje rood te maken. Een echte democratie is meer dan dat en veronderstelt een bewuste en aktieve bevolking, die het bestuur van het land niet alleen overlaat aan gekozenen. Dat bestuur moet dan ook zo zijn ingericht, dat daar ruimte voor is. De PPR vindt dat mensen zoveel mogelijk betrokken moeten worden bij en invloed moeten kunnen uitoefenen op de beslissingen die hun eigen leven en leefomgeving betreffen. Binnen overeengekomen kaders horen beslissingen op een zo laag mogelijk nivo genomen te worden. Dat vereist een vergaande decentralisatie. De PPR beschouwt decentralisatie dan ook als een middel om de democratie te vergroten en te versterken. Taken, bevoegdheden én bijbehorende middelen moeten – daar waar het logisch, zinvol en passend is – door hogere overheden worden overgedragen aan lagere. Als principe moet gelden, dat elke bestuurslaag zich bezighoudt met die zaken waarmee ze zich ook bezig behoort te houden.

De centrale overheid: randvoorwaarden en kaders (nationaal en internationaal) scheppen met als uitgangspunt de democratisch vastgestelde (basis)rechten en wetten, middelen (groot) verdelen, garanties bieden waar gaten vallen.

De provinciale overheid: provinciale en regionale zaken, die duidelijk bovengemeentelijk zijn (ruimtelijke ordening, regionale economie, milieu, verkeer, gezondheidszorg en andere steunvoorzieningen).

De gemeentelijke overheid: al het overige dat zich binnen de gemeentegrenzen voordoet.

In de praktijk tekent zich tussen provincie en gemeente een 'regionaal gat' af. Een vierde bestuurslaag vindt de PPR overbodig. Daar waar nodig moeten goed georganiseerde en gecontroleerde gemeenschappelijke samenwerkingsvormen dit gat opvullen.

Dezelfde principes die gelden voor demokratisering en decentralisatie van het openbaar bestuur, zijn volgens de PPR van toepassing op alle terreinen waar bestuurd wordt, zoals in de economie, het onderwijs, de energievoorziening, de huisvesting en de gezondheidszorg. Bij een zo groot mogelijke medezeggenschap van betrokkenen hebben genomen besluiten en het gevoerde beleid een zo breed mogelijk draagvlak.

WERKPLAN

- Het initiatief wordt genomen om een Stuurgroep Decentralisatie in te stellen, die decentralisatieplannen voorbereidt. Deze breed samengestelde Stuurgroep krijgt de opdracht om binnen één jaar een aantal konkrete decentralisatievoorstellen te doen aan regering en parlement. Decentralisatie van taken en bevoegdheden is alleen verantwoord, indien daarbij ook financiën ter beschikking worden gesteld en de rechten van minderheden gewaarborgd worden (b.v. via raamwetgeving).
- Bevoegdheden en middelen op het gebied van het economisch beleid moeten worden overgeheveld naar de provincies en de grote gemeenten ('regionalisering van de economie'). De PPR bereidt hierover voorstellen voor.
- De positie van gemeenteraden en provinciale staten moet worden versterkt door vergroting van de faciliteiten voor raads- en statenleden. De PPR neemt het initiatief om de gemeente- en provinciewet zo te wijzigen, dat de functies van wethouder en gedeputeerde ook als duo-baan kunnen worden vervuld.
- De talrijke doeluitkeringen aan gemeenten en provincies worden zoveel mogelijk omgezet in bijdragen uit het gemeente- en provinciefonds.
- Gemeentelijke herindelingen vinden niet meer plaats om kleine gemeenten op te heffen, maar alleen als het nodig is om bepaalde knelpunten op te heffen. Vanuit democratisch oogpunt is het ongewenst dat gemeenten zo klein zijn, dat combinaties van functies voorkomen.
- Een verdere demokratisering van het bedrijfsleven is wettelijk. Dit gebeurt door een versterking van de positie van de werknemers, o.a. door een belangrijker rol voor de vakbeweging en meer bevoegdheden voor de ondernemingsraden.
- De overheid moet voorop lopen bij de demokratisering van haar diensten en bedrijven, het geven van gelijke kansen door het scheppen van volwaardige deeltijdbanen, de nivellering van salarissen en pensioenen, het geven van een volledig stakingsrecht en het bieden van werk en mogelijkheden aan ethnische en kulturele groepen.
- De PPR-fractie doet het voorstel voor een wettelijke regeling 'Gewetensbezuilen in werksituaties'. Uitgangspunt hierbij is dat gewetensbezuilen geen verslechtering van de positie van de werknemer/werkneemster met zich mee mogen brengen.

- Iemands politieke overtuiging mag geen reden zijn een aanstelling te weigeren of tot ontslag over te gaan. Daarom zijn beroepsverboden uit den boze.
- De parlementaire controle op de BVD en politieke inlichtingendiensten wordt versterkt. Hun werkerterreinen en hun autonomie moeten worden ingeperkt.

III.3. Economisch beleid

Het huidige economische beleid komt vooral ten goede aan de sterken: multinationals, banken, exporterende bedrijven en de goed betaalde mensen (meestal mannen) die daar werken. De problemen worden nu eenzijdig afgewenteld op de economisch zwakkeren. De werkloosheid (met name onder vrouwen, jongeren en migranten) is onaanvaardbaar hoog.

Door de aantasting van inkomens en uitkeringen zijn steeds meer mensen op de armoedegrens terecht gekomen. Daarbij maakt het zwarte circuit van het huidige economische systeem helemaal een ondoorzichtige jungle, waarin opnieuw de slimste en de sterkste het meest aan hun trekken komen.

De PPR staat voor een 'vermaatschappelijking' van de economie met een eerlijke verdeling van werk, inkomen, invloed en zeggenschap. Ieder mens heeft recht op economische onafhankelijkheid. Ieder mens heeft recht op een zelfstandig inkomen dat voldoende is om zich te kunnen ontplooiën en aan de samenleving deel te nemen. Om dat te bereiken zijn vernieuwing van de economie, duurzaam economisch herstel, mentaliteitsverandering, eerlijke verdeling van betaald en onbetaald werk en zelfstandig inkomen voor iedereen nodig. Hierop zal een nieuw stelsel van sociale zekerheid gebaseerd moeten worden.

De PPR zet zich actief in voor het doorbreken van de huidige arbeidsethiek. Recht op arbeid is niet hetzelfde als plicht tot betaald werken. Ook zonder arbeidswang zullen de meeste mensen blijven kiezen voor betaald werk en deelname aan het maatschappelijk leven. Daarbij zal de kwaliteit van het aangeboden werk een steeds belangrijker rol spelen.

Als radikale partij staat de PPR een *selektieve economische ontwikkeling* voor ogen, waarin een ongecontroleerde productie die het milieu vernietigt en bodemschatten uitput, wordt voorkomen. Deze ontwikkeling wordt bij voorkeur op provinciaal nivo gepland en gestuurd. Sektoren en bedrijfstakken die bijdragen aan groei en vooruitgang die aan de hele samenleving ten goede komen en die zo weinig mogelijk problemen opleveren voor mens, milieu en Derde Wereld, moeten worden gestimuleerd. Daarbij hebben arbeidsintensieve sectoren voorkeur.

De PPR wil dat kleinschalige productie, hergebruik van grondstoffen en reparatie van duurzame goederen financieel aantrekkelijk worden gemaakt. Daarnaast is er dringend behoefte aan nieuwe technologieën, die milieu en energie sparen en de kwaliteit van de arbeid waarborgen en verbeteren. Een dergelijke *kringloopeconomie* wordt mogelijk door lastenverschuiving van arbeid naar kapitaal, grondstoffen en energie. Zeker wanneer dit gebeurt in samenhang met arbeidstijdverkorting, herverdeling van werk en invoering van een basisinkomen. Nu de westerse landen hun eigen markten steeds meer afschermen en de wereldmarkt met hun overproductie overspoelen, is de positie van veel ontwikkelingslanden opnieuw structureel verslechterd. Het economisch beleid in Nederland moet nadrukkelijk ruimte geven aan een zelfstandige ontwikkeling van landen in de Derde Wereld. In een internationale arbeidsdeling, die in het belang is van Zuid en Noord maken landen een zo goed mogelijk gebruik van hun eigen nationale hulpbronnen en heeft de bevrediging van binnenlandse behoeften voorrang boven productie voor de export.

Om meer evenwicht te brengen in de import- en exportverhouding in Nederland moet een verschuiving plaatsvinden van exportbevordering naar bevordering van binnenlandse productieve en consumptieve bestedingen. Dit houdt in dat de koopkracht van lonen en uitkeringen niet verder mag dalen. Het gezond maken en houden van de overheidsfinanciën vindt ook de PPR nastrevenswaardig. Echter het terugdringen van het financieringstekort mag geen doel op zich zijn.

De PPR is altijd van mening geweest, dat de economische macht in onze samenleving beter gespreid en gekontroleerd moet worden. Daarbij wordt niet in de eerste plaats gedacht aan het scheppen van nieuwe machtscentra via bijvoorbeeld de overheid of genationaliseerde bedrijven. Wel zal de gemeen-

schap meer greep moeten krijgen op de economie. Medebeslissingsrecht van werknemers en volksvertegenwoordiging in sleutelindustriën en financiële instellingen als banken en verzekeringsmaatschappijen is daarom dringend nodig. Voor verdere democratisering van de economie bieden vormen van arbeiderszelfbestuur de beste garantie. De zeggenschap over bedrijven en instellingen moet in handen komen van de betrokken werknemers, waardoor deze verantwoordelijkheid gaan dragen voor alle belangrijke beslissingen. Kapitaalverschaffers wordt daarbij een vast rendement gegarandeerd, maar zij kunnen aan de financiering geen zeggenschap over de wijze van productie, de produktiemiddelen en de aanwending van de winst ontnemen.

Het ombouwen van bedrijven met de gangbare structuur tot ondernemingen met werknemerszelfbestuur moet vergemakkelijkt worden voor wettelijke maatregelen. De invloed van de konsument op productie en producten moet versterkt worden. Daardoor krijgen de werknemers en de gemeenschap samen zeggenschap over wat, waar en onder welke omstandigheden geproduceerd zal worden.

Om de grote politieke en economische macht van sleutelindustriën en financiële instellingen als banken en verzekeringsmaatschappijen te verminderen en inzichtelijker te maken moeten meer vertegenwoordigers van samenleving en overheid bij het beleid van dergelijke industrieën en instellingen betrokken worden. Grond en bodemschatten en hun opbrengsten behoren in gemeenschapshanden te komen en te blijven.

WERKPLAN

- Voor de PPR geldt dat het terugdringen van het financieringstekort geen doel op zich mag zijn. Geen bezuinigingen zonder achterliggende visie, wel structurele maatregelen met visie die het beroep op de overheidskas doen verminderen. Daarbij stelt de PPR de volgende voorwaarden:

- a. het totaal aantal arbeidsplaatsen bij overheid en gesubsidieerde sektor dient minimaal gelijk te blijven;
- b. in plaats van verlaging van uitkeringen moet het beleid worden gericht op vermindering van het beroep op uitkeringen en
- c. de koppeling van uitkeringen aan loonontwikkelingen moet worden hersteld.

- In het economisch beleid moet de nadruk worden gelegd op stimulerende en ontwikkeling van arbeidsintensieve en kansrijke sectoren. Hierbij moet worden aangesloten bij de sociaal-economische structuur van de regio's. Bij elke productiebeslissing moeten de gevolgen voor milieu, energieverbruik en internationale arbeidsverdeling maatschappelijk controleerbaar zijn.

- De PPR hecht veel belang aan verbetering van de kwaliteit van de arbeid, van de werkomstandigheden en van de sociale verhoudingen binnen bedrijven en instellingen. Risico's, werkdruk en werkt tempo zijn nu vaak veel te hoog. De voortgaande automatisering zal de kwaliteit van veel werk sterk beïnvloeden. Of en hoe er geautomatiseerd moet worden mag niet alleen beoordeeld worden uit het oogpunt van kostenverlaging, maar moet ook afhangen van de vraag of goede werkomstandigheden zijn gewaarborgd. De ondernemingsraad behoort op dit punt instemmingsrecht te krijgen.

- De PPR neemt initiatieven om bij het meten van economische ontwikkeling niet alleen te kijken naar productie en geld, maar ook andere factoren te betrekken (zoals verbetering van milieu, kwaliteit van arbeid, verdeling van arbeid, deelname van vrouwen aan betaalde arbeid).

- De steun aan bedrijven moet meer worden gericht op het midden- en kleinbedrijf en aan de hand van duidelijke criteria plaatsvinden. Bij eventuele steunverlening aan noodlijdende bedrijven moeten niet alleen economische toekomstmogelijkheden, maar ook importsubstitutie, sociaal beleid en functies van het bedrijf in het economisch netwerk in de afwegingen worden betrokken.

- De PPR ontplooit initiatieven die het starten van kleine en middelgrote bedrijven eenvoudiger maken.

- Bedrijven die zich richten op kleinschalige productie, gebruik van mens- en milieuvriendelijke technologieën, hergebruik van grondstoffen en reparatie van duurzame goederen moeten worden gestimuleerd.

- Er moet worden gewerkt aan het in werking stellen en naleven van een VN-gedragkode voor multinationals, in het bijzonder voor hun doen en laten in ontwikkelingslanden. Tegen belastingontwijking door (multinationale) ondernemingen moeten maatregelen worden genomen.

- De PPR wil een meerjarenprogramma voor economische ontwikkeling en overheidsinvesteringen dat de volgende elementen bevat:

- extra inzet van aardgas voor binnenlands gebruik, waardoor nieuwe kerncentrales behalve ongewenst, ook overbodig worden;
- de opbrengst van deze extra aardgasverkoop moet worden benut voor een grootscheeps programma voor energiebesparende investeringen en ontwikkeling van schone energiebronnen. Dit levert direct zeer veel nieuwe werkgelegenheid op;
- de energiebesparingen die deze investeringen op langere termijn ople-

veren wegen ruimschoots op tegen de kosten van de extra aardgasinzet. Bovendien leveren investeringen in energiebesparing in gebouwen van overheid, semi-overheid en kollektief woningbestand die thans worden gedaan, ook na verloop van tijd nog aanzienlijke kostenbesparingen in de kollektieve sektor op;

- herziening van het akkoord met de oliemaatschappijen over de gaswinning, waarbij de werkelijke kosten (verhoogd met een redelijke winstopslag) uitgangspunt moeten zijn;
- een betere planning in de bouwsector. Meerjarenprogramma's die op alle nivo's voorzien in een gestage stroom van bouwopdrachten. Voldoende financiële middelen voor provincies en gemeenten om een continu programma te kunnen financieren;
- sterke uitbreiding van mogelijkheden van beroepsscholing, omscholing en bijscholing van volwassenen, waarbij in het bijzonder aandacht wordt geschonken aan schakelopleidingen voor in het arbeidsproces herintredende vrouwen en aan speciale programma's voor migranten en jongeren die met name aan de meest achtergestelden garanties bieden op vast en menswaardig werk;
- uitbreiding en verbetering van het leerlingwezen. Daarvoor moet een uitvoeringsplan worden opgesteld, waarin de financiering en de werkgelegenheidstoename (van docenten) worden geregeld;
- een programma voor snelle bodemsanering en bestrijding van milieuverontreiniging;
- herstelplannen en investeringsprogramma's van provincies en grote gemeenten (opgesteld in samenwerking met vakbonden en andere maatschappelijke organisaties), die gericht moeten zijn op: stadsvernieuwing, sociale woningbouw, energiebesparing, ontwikkeling van schone energieopwekking, openbaar vervoer, onderhoud van wegen, fietspaden, vaarwegen, havens, bestrijding van milieuverontreiniging en bodemsanering;
- *aanwending van WIR-gelden ter stimulering van arbeidsintensieve investeringen. De PPR zal een voorstel maken voor een Wet op de Arbeidsrekening (WAR).* Bij het afschaffen van de WIR moeten er speciale regelingen komen voor steun aan landbouwbedrijven en het midden- en kleinbedrijf;
- nadere uitwerking van het PPR-plan om een lastenverschuiving van de faktor arbeid naar de factoren kapitaal, grondstoffen en energie te bewerkstelligen;
- vorming van een fonds waaruit importvervangende productie en dienstverlening kunnen worden gestimuleerd;
- een steunregeling voor bedrijven die bij arbeidstijdverkorting in ernstige moeilijkheden raken;
- maatregelen die bedrijfsovername in de landbouw en het midden- en kleinbedrijf vereenvoudigen. Opvolgers mogen niet geheel zijn uitgeleverd aan bank en/of familie;
- *een overheidsfonds ter stimulering van omvorming van wapenindustrie tot civiele productie (konversiefonds).*

III.4 Bestaanszekerheid

De PPR is voorstander van een gestuurde en selectieve economische ontwikkeling. De materiële productie van goederen en diensten moet op een zodanige manier worden georganiseerd dat zij voor iedereen in voldoende mate bestaanszekerheid verschaft. Dit betekent, ondermeer dat de werkomstandigheden kansen bieden op ontplooiing, dat de productie het milieu spaart, dat het werk een redelijk en stabiel inkomen oplevert, dat er werk beschikbaar is voor ieder die daaraan een inkomen kan of wil ontnemen, en dat het werk te combineren is met zelfverzorging en zorg voor kinderen. Om bestaanszekerheid te garanderen, moeten de baten van de productie op een eerlijke wijze over de bevolking worden verdeeld.

Dit alles vereist een sterk overheidsingrijpen. Ter bestrijding van de werkloosheid schept de overheid banen in die sectoren waar de productie ontoereikend is om aan de behoeften te voldoen: zoals onderwijs, huizenbouw, kleinschalige gezondheidszorg. Zij bevordert het kleinschalig ondernemen: MeMobe-drijven, dienstverlening, milieubehoud e.d. De overheid schept ook werk door arbeid goedkoper te maken. Dit kan door het stelsel van sociale zekerheid gedeeltelijk te financieren uit heffingen op kapitaal, in plaats van op arbeid (lastenverschuiving). Bovendien moet de regering bevorderen, dat de beschikbare hoeveelheid werk eerlijker wordt verdeeld. Dat geldt (naast vrouwen en jongeren) in het bijzonder voor gehandicapten.

De PPR wil arbeidstijdverkorting – met een herbezetting van minimaal 80% – tot ca. 30 uur per week in 1990 en tot 25 uur per week zo snel mogelijk daarna. De overheid schept door wetgeving de voorwaarden om deze doelstelling te realiseren. Zij geeft met haar eigen apparaat het voorbeeld. Sociale partners hebben tot 1989 de tijd om via onderlinge afspraken deze arbeidstijdverkorting te realiseren. Komt daar niets van terecht, dan moet de wetgever via een aantal wettelijke maatregelen werkweken van gemiddeld meer dan 30 uur na 1990 zeer onaantrekkelijk maken.

Om vrouwen en mannen maximaal van deze herverdeling gebruik te laten maken zal de overheid voor goede en betaalbare vormen van kinderopvang moeten zorgen. De positie van vrouwen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt zal door een aantal maatregelen (oplopende kwoteringsregeling, loopbaanbeleid, schakelkursussen, kinderopvang) verbeterd moeten worden. Op die manier zal het recht op betaald werk ook voor vrouwen geëffectueerd kunnen worden.

Het verlies aan koopkracht dat bij een kortere werkweek en eerlijker verdeling van werk optreedt, wordt gecompenseerd door de invoering van een gedeelte van het door de PPR bepleitte basisinkomen. Het basisinkomen wordt stap voor stap verhoogd tot een nivo dat voldoende is om in het levensonderhoud te voorzien. Iedereen vanaf 18 jaar heeft recht op dit basisinkomen, zodat in de eindsituatie de gedeeltelijke loskoppeling van arbeid en inkomen een feit is. Voor kinderen van 1-17 jaar gelden gedifferentieerde bedragen. Na invoering kunnen regelingen voor kinderbijslag en studiefinanciering vervallen.

In het algemeen wordt bestaanszekerheid in materiële zin gegarandeerd, doordat de overheid duidelijke marges aangeeft, waarbinnen inkomens en uitkeringen zich ontwikkelen. Verdere verlaging van inkomens en uitkeringen beneden modaal worden voor een periode van vier jaar uitgesloten. Herstel en verhoging zijn afhankelijk van de economische ontwikkeling en zijn gebonden aan twee randvoorwaarden:

- Inkomensverschillen mogen niet groter worden en de koppeling tussen netto-lonen en uitkeringen mag niet worden losgelaten. De PPR pleit voor herstel van de koopkracht van de minima, inclusief de minimum jeugdlonen, op het nivo van 1982.
- De sociale zekerheid moet geregeld worden in één inkomensdervingswet, waarbij gekozen moet worden voor een systeem van strikt individuele uitkeringen.

De PPR wil de hoogte van alle werkloosheidsuitkeringen stellen op minimaal 80 procent van het laatst verdiende loon. Er moet geen relatie worden gelegd tussen de duur van de werkloosheidsuitkering en de tijd dat de ontvanger aan het arbeidsproces heeft deelgenomen en sociale premies heeft betaald. De arbeidsongeschiktheidsuitkeringen dienen tot de pensioengerechtigde leeftijd gekoppeld te blijven aan het laatst verdiende loon (minimaal 80 procent bij volledige arbeidsongeschiktheid).

WERKPLAN

- Ieder mens heeft recht op werk en op een zelfstandig inkomen. Naast het door ons voorgestelde economische beleid is de invoering van een 25-urige werkweek, gekoppeld aan een gelijktijdige invoering van een gedeeltelijk basisinkomen voor iedereen vanaf 18 jaar, een belangrijke doelstelling van de PPR op sociaal-economisch terrein. Een gedeeltelijk basisinkomen van f 9.000,— is voldoende om voor de laagstbetaalden de koopkrachtdaling bij ATV tot 25 uur te compenseren. Als tussenstap zetten wij ons in voor 30 uur (met gedeeltelijk basisinkomen van f 6.000,—) in 1990. Uiteindelijk moet dit leiden tot invoering van een basisinkomen gelijk aan het bijstandsnivo. Zolang het individuele basisinkomen nog niet gelijk is aan de bijstandsnorm, blijft de bijstandswet nodig voor aanvullende toeslagen. Na invoering van het basisinkomen blijven de uitkeringsrechten boven het nivo van dat basisinkomen gehandhaafd. Door de daling van het bruto inkomen uit arbeid per individu moeten de tarieven van loon- en inkomstenbelasting en het stelsel van premieheffingen worden herzien.

- De financiële ruimte die ontstaat door verlaging van de premielasten op arbeid (door lastenverschuiving) moet voor een deel gebruikt worden om de koopkrachtdaling ten gevolge van arbeidstijdverkorting (ATV) voor inkomens tot f 60.000,— te compenseren. Dit voorzover produktiviteitsstijging en inverteer-effekten onvoldoende opleveren. Boven f 60.000,— zal bij ATV – geleidelijk oplopend – wel netto inkomen ingeleverd moeten worden.

- De bruto loonkosten per uur mogen niet stijgen. Overwerk moet zwaar belast worden. In de komende periode moet een systeem uitgewerkt worden waardoor na 1990 werkweken van gemiddeld meer dan 30 uur onaantrekkelijk zullen zijn door hogere belasting- en premiedruk op de 'meer-uren'.

- Er moet één inkomensdervingswet komen die alle bestaande regelingen vervangt. Het uitkeringspercentage bedraagt minimaal 80 procent van het laatst verdiende loon. De sociale uitkeringen met een verzekeringskarakter – AOW, weduwen- en wezenwet, Bijstand, AAW – blijven tot aan 1990 gelijk in koopkracht. De hoogte van de uitkeringen wordt bepaald door de geldwaarde van een minimum noodzakelijk geacht pakket aan basisvoorzieningen. Bestaande uitkeringen worden verlaagd met een bedrag ter hoogte van het basisinkomen.

- De PPR bepleit een volledige individualisering van sociale wetgeving en belastingen. Voordeurdelersmaatregel en tweeverdienerswet worden ingetrokken. Het beleid van eenmalige extra uitkeringen wordt omge-

vormd tot een structurele inkomensverbetering.

- Bij invoering van een geïndividualiseerd recht op uitkering en inkomen wordt controle op het privéleven van mensen met een uitkering verbodig.
- De belastingwetgeving moet eindelijk eens vereenvoudigd worden. Volledige individualisering en afschaffing van veel aftrekposten moeten daarbij uitgangspunt zijn. Grote inkomensverschillen moeten worden tegengegaan. Aftrekmogelijkheden voor hypotheekrente over leningen tot f 200.000,— en voor giften moeten blijven bestaan. In elk geval mag de belastingwetgeving toetreding van vrouwen tot de arbeidsmarkt niet langer onaantrekkelijk maken.
- De PPR neemt initiatieven om de positie van de in het midden- en kleinbedrijf meewerkende vrouw (o.a. in de landbouw) in juridische, fiscale en verzekeringssfeer te verbeteren.
- Er moet een plan worden gemaakt met de mogelijkheid voor flexibele pensionering.
- Er moeten maatregelen worden getroffen om bij verandering van baan een 'pensioenbreuk' ongedaan te maken.
- De arbeidswetgeving moet worden verscherpt om afbraak van de rechtspositie van werknemers tegen te gaan en nadelige vormen van flexibilisering te voorkomen. Gelijkschakeling van alle rechten van deeltijdwerkers met voltijdwerkers moeten worden nagestreefd. Deeltijdwerkers moeten worden vrijgesteld van verplichte arbeidstijdverkorting.
- De trendkoppeling van ambtenarensalarissen aan de algemene loonontwikkeling moet worden hersteld.
- De sollicitatieplicht moet worden afgeschaft.

III.5. Vrede en ontwikkeling

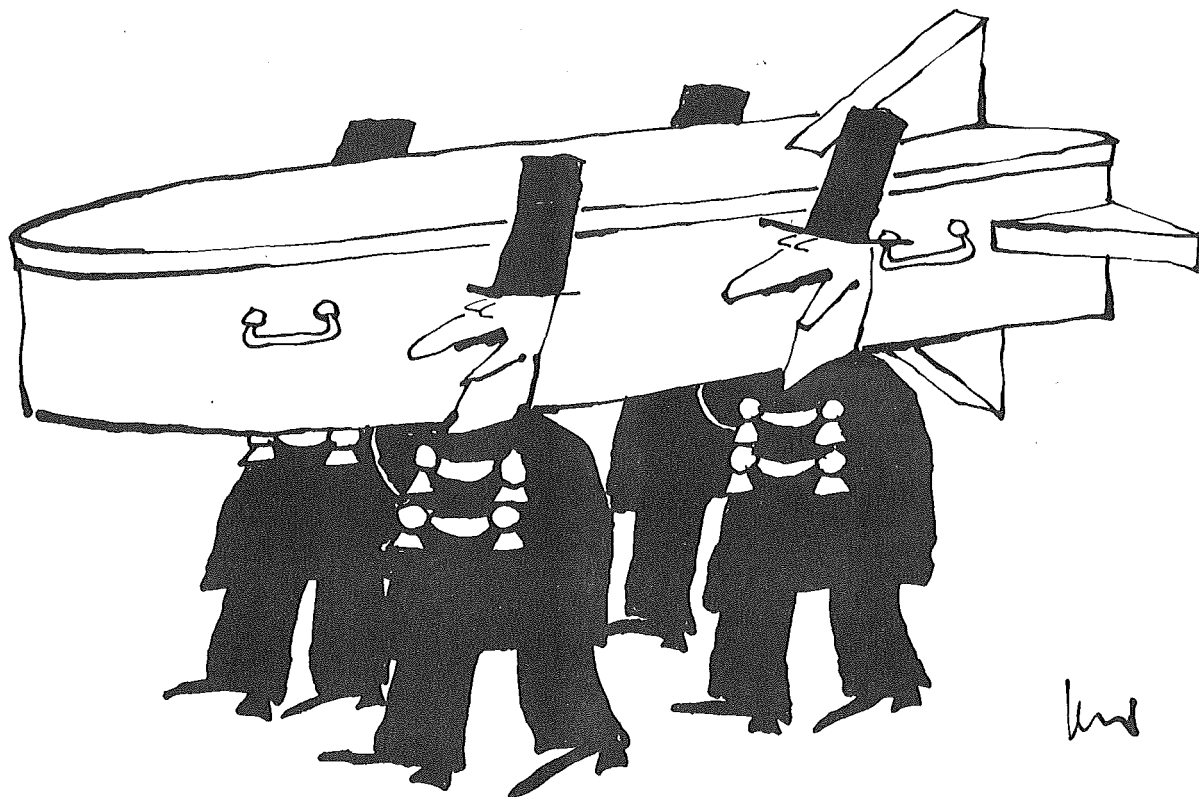
Voorstanders van kernbewapening suggereren dat we de keus hebben tussen met kernwapens gegarandeerde vrede of het verlies van vrijheid en democratie. Dat is een dubbele misvatting. In de eerste plaats kan absolute veiligheid nooit verzekerd worden en in de tweede plaats vormen wapens – zeker kernwapens – zelf een bedreiging van de veiligheid en daardoor van de democratie. Ideologische verschillen en economische belangen houden onder dreiging met wapens de wereld in machtsblokken verdeeld. Nederland blijft onder de paraplu van de V.S. en het oostblok onder Moskou's invloedssfeer. In de Derde Wereld houden ze het armste deel van de wereldbevolking op zijn plaats. Wapens vormen, ook als het geen oorlog is, het schild waarachter de machtigen zich kunnen verschuilen en worden betaald door

het brood van de armen te stelen.

De PPR steunt en neemt zelf initiatieven die op afbraak van dit machtsstelsel gericht zijn. Tegenover de militaristische meeloperij van opeenvolgende kabinetten wil de PPR in internationale relaties zoeken naar een meer onafhankelijke en op ontspanning gerichte opstelling. De PPR verzet zich tegen elke medewerking aan de ontwikkeling van ruimtewapens en de daarmee gepaard gaande bewapeningsronden. Samenwerking met (gelijkgezinde) landen – in Oost en West, in Noord en Zuid – moet als alternatief van NAVO en Warschaupakt worden gekombineerd met eenzijdige stappen tot ontwapening. In internationaal verband moet Nederland streven naar de totstandkoming van kernwapenvrije zônes over de landsgrenzen heen. Binnen het kader van een actief vredesbeleid wil de PPR, dat Nederland zich losmaakt van de NAVO. Nederland dient niet akkoord te gaan met uitbreiding van de invloedssfeer of het aantal lidstaten.

Demokratisering en vermaatschappelijking van de krijgsmacht zullen het bestaande isolement ten opzichte van de ons omringende samenleving (waar dat nog bestaat) moeten doorbreken. Nederland zet de vele ideeën tot konversie in de wapenindustrie eindelijk om in beleid. Deze maatregelen zijn alleen haalbaar, als men beseft, dat er ook werkelijk een uitvoerbaar alternatief is. Mede daarom moeten op korte termijn ideeën en plannen voor sociale verdediging worden gemaakt, als aanvulling op een systeem dat zich stap voor stap van kernwapens ontdoet. Het Ministerie van Defensie moet worden omgevormd tot een Ministerie van Vrede en Ontwapening, dat o.a. verantwoordelijk is voor een konversiestimuleringsbeleid en het ontwikkelen en invoeren van een systeem van sociale verdediging.

In dit geheel neemt vredesopvoeding in het onderwijs een centrale plaats in, ondermeer om toekomstige generaties iets beters bij te brengen dan het bekende vijandsbeeld. Als bijdrage tot het doorbreken van het vijandsdenken moeten de wetenschappelijke, economische, culturele en toeristische kontakten tussen Oost en West worden uitgebreid. Het Europees Parlement moet volledige bevoegdheden krijgen op het gebied van wetgeving, begroting en controle over de taken die bij verdrag aan de instellingen van de EG zijn toegekend. De Europese Commissie

is dan samengesteld en benoemd door en verantwoording verschuldigd aan het Europees Parlement. De Raad van Ministers en de Europese Raad zijn dan overbodig. De Europese gemeenschappelijke technologieontwikkeling moet gericht zijn op verbetering van de werkgelegenheid en de kwaliteit van de arbeid, oplossing van milieuproblemen en ontspanning tussen Oost en West.

Als wapens niet langer de internationale uitbuiting kunnen sanktioneren, dan zal er juist in de rijke wereld veel moeten veranderen:

- de Derde Wereld betere prijzen voor hun export betalen;
- onze produktie afstemmen op een beperkt gebruik van bodemschatten;
- de baten van onze technologische revolutie eerlijk met de armen delen;
- een einde maken aan de dumping van onze overschotten.

Ontwikkelingssamenwerking is zonder een rechtvaardige economische orde op wereldschaal niet meer dan het afkopen van het eigen slechte geweten en een smeermiddel voor de eigen economie. Ontwikkelingssamenwerking, vooral opgevat als structurele armoedebestrijding, rechtvaardigt de handhaving van een apart departement met een zelfstandige ministersfunctie. Maar voldoende is het niet. Pas als we bereid zijn in onze eigen economie rekening te houden met de belangen van de armsten in de wereld, kunnen vrede en ontwikkeling dichterbij worden gebracht. Nederland kan en moet daartoe initiatieven nemen. Nederland moet weer een ruimhartig vluchtelingenbeleid en een openhartige mensenrechtenpolitiek gaan voeren. Onder mensenrechten verstaat de PPR, behalve individuele vrijheidsrechten, maatschappelijke, sociale en politieke rechten. Ieder mens heeft recht op voedsel, onderdak, onderwijs, medische verzorging en leven in vrijheid ongeacht ras, huidskleur, sekse, seksuele voorkeur, godsdienst of levensovertuiging.

WERKPLAN

- Er moeten in Nederland geen kruisraketten worden geplaatst. De Nederlandse kerntaken moeten worden afgestoten. Alle kernwapens moeten van Nederlands grondgebied worden verwijderd. De Nederlandse defensiebegroting moet jaarlijks met minimaal 1 procent worden verlaagd.

- Het Nederlandse veiligheidsbeleid moet worden gericht op ontspanning, met als doel een kollektief veiligheidssysteem binnen Europa. Economische samenwerking in Europa, vooral tussen Oost en West, is een belangrijk ontspanningsmiddel. De PPR neemt initiatieven om deze samenwerking te bevorderen.

- Een Europees veiligheidssysteem is een stap op weg naar een wereldomvattend systeem van verdragen en garanties binnen het kader van de Verenigde Naties.

- De Europese Gemeenschap mag zich niet ontwikkelen tot een nieuwe supermacht. De PPR keert zich tegen een Westeuropese Unie en tegen ontwikkelingen in de richting van een Europese krijgsmacht.

- Zolang Nederland nog lid is van de Noordatlantische verdragsorganisatie (NAVO) dient de vanzelfsprekendheid van de NAVO bestreden te worden en moet Nederland een voortrekkerspositie innemen bij de ontwapeningspolitiek. Omdat de kernwapens de spil van de NAVO-strategie vormen, is verzet tegen kernwapens daarbij een belangrijk en doeltreffend middel. Konkreet komen de volgende maatregelen in aanmerking:

- sterke uitdunning van tactische kernwapens en als eerste stap daartoe afschaffing van nucleaire artillerie en opheffing van het Quick Reaction Alert System;

- overeenkomsten over kernwapenvrije zones in Europa;

- het afgeven van een 'no first use'-verklaring;

- wijziging van de NAVO-strategie, waarbij deze wordt afgestemd op een zo defensief mogelijke bewapening op conventioneel gebied en die bovendien is gericht op terugdringing van die bewapening.

- De Nederlandse krijgsmacht moet worden gereorganiseerd en twee hoofdtaken krijgen, te weten:

- het leveren van een wezenlijke bijdrage aan de VN-troepenmacht ten behoeve van internationale vrede en veiligheid, en

- het verdedigen van Nederlands grondgebied door middel van zogenaamde territoriale verdediging.

- Opslag en transport in en door Nederland van nucleaire, biologische en chemische wapens moet worden verboden.

- Dienstplichtigen dienen de keuze te hebben tussen militaire dienst, actieve vredesdienst of sociale dienst. De laatste twee vormen van dienstplicht mogen niet langer duren dan de militaire dienst. Zolang die keuze er nog niet is, moeten principiële bezwaren tegen persoonlijke vervulling van militaire dienst worden erkend. Op korte termijn dient in ieder geval te worden geregeld dat:

- alle vormen van dienstplicht tot twaalf maanden worden verkort;

- de sociale positie van dienstplichtigen wordt verbeterd en – vrijstelling van militaire dienst alleen wordt verleend op grond van bijzondere omstandigheden.

- Er moet een nationale commissie voorlichting en bewustwording veiligheidsvraagstukken worden ingesteld om de kennis op het gebied van veiligheidsvraagstukken te vergroten.

- Het vredesvraagstuk moet structureel in lesprogramma's worden opgenomen.

- Nauwere contacten met officiële en niet-officiële vredesbewegingen in Oostbloklanden zijn nodig.

- De PPR sluit zich aan bij initiatieven van personen en organisaties die vredesverdragen met personen en organisaties in de Warschaupaklanden sluiten. Als politieke partij gaat ze werken aan het tot stand komen van bilaterale verdragen tussen landen van het Warschaupakt en het NAVO-blok en bevordert zij bilaterale contacten op alle niveaus.

- *Niet-geweldadige vormen van verdediging, zoals bijvoorbeeld verschillende vormen van sociale verdediging, moeten nader onderzocht, voorbereid en gestimuleerd worden. Daarbij gaat het zowel om aanpassing van de maatschappelijke structuur als om mentale voorbereiding. Er moeten voorstellen komen op dit gebied. De benodigde gelden moeten daarvoor worden vrijgemaakt binnen de defensiebegroting.*

- De PPR vindt dat Nederland zich moet inzetten voor vermindering van en doeltreffende controle op de internationale wapenhandel. Nederland laat zelf elke wapeneksport achterwege.

- De eksport van goederen die geen wapens zijn, maar wel voor militaire doeleinden gebruikt kunnen worden (bijvoorbeeld verbingsapparaatuur) moet aan stringente regels worden gebonden.

- Het parlement dient inzage te krijgen in alle, ook geheime, militaire documentatie.

- Er moet een overheidsfonds komen ter stimulering van omvorming van wapenindustrie tot civiele produktie (konversiefonds).

- Het Verdrag van Rome (EG-verdrag) dient aangepast te worden, met name door wijziging van artikel 2, in die zin dat de Europese Gemeenschap zich gaat richten op een selectieve economische ontwikkeling in plaats van op toenemende en ongestuurde economische groei. Daarbij pleit de PPR voor een samenhangend geheel van internationale milieuwetten, dat gericht is op beperking van schadelijke effecten van produktieprocessen. Zowel voor een selectieve ontwikkeling als voor een schoner milieu zijn verschuivingen in de vraag naar en het aanbod van energie onontbeerlijk. In Europees verband is een gezamenlijke bestrijding van 'zure regen' hoogst noodzakelijk.

- Nederland dient zich door versterking van de multilaterale kaders (zoals de Verenigde Naties) en de bilaterale contacten actief in te zetten voor een daadwerkelijke naleving van de mensenrechten. Voor Nederland betekent dit ook een rechtvaardig en ruimhartig vluchtelingenbeleid.

- *De PPR beschouwt ontwikkelingshulp als een recht. Nederland moet minimaal anderhalf procent van het netto nationaal inkomen aan ontwikkelingslanden overdragen. De landen met de grootste armoede en de landen die een sociaal-economisch beleid voeren dat gericht is op verandering en participatie van de armsten moeten met voorrang worden geholpen.*

- De PPR ijvert ervoor dat bevrijdingsbewegingen die zich verzetten tegen onderdrukkende regimes politiek, moreel en materieel gesteund worden en erkenning voor hun zaak krijgen. Aktueel is de strijd op de Filipijnen, in Afghanistan, Midden-Amerika (met name in Guatemala en El Salvador), Zuid Afrika en de Westelijke Sahara. Al bevrijde landen (zoals Nicaragua en Mozambique) verdienen speciale steun tegen de druk van buiten.

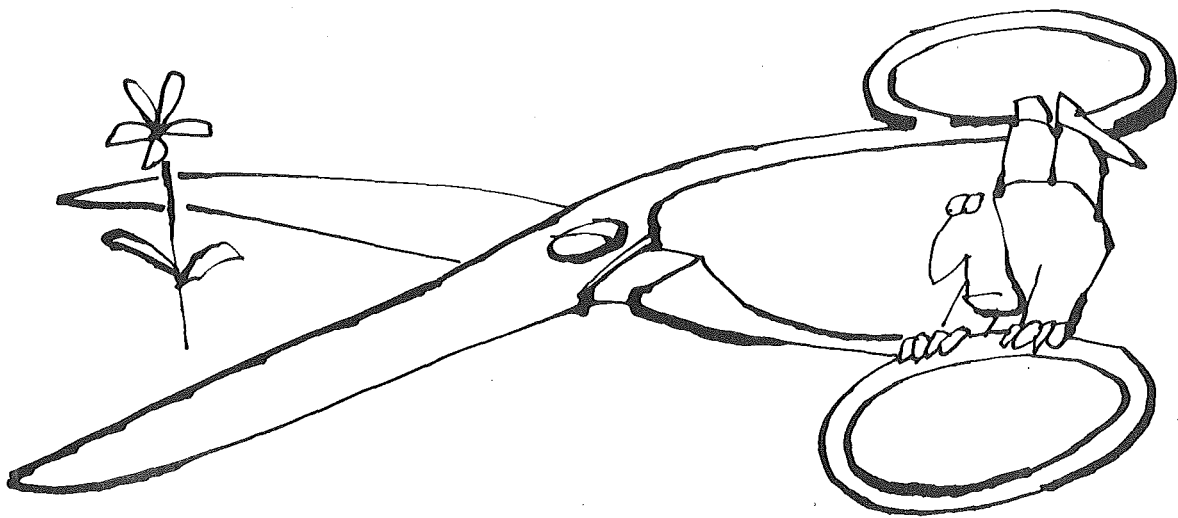
- De PPR is voorstander van een boycot van Zuid-Afrika, zo mogelijk in samenwerking met andere landen. De steun van de zogenoemde frontlijnstaten en de Zuidafrikaanse vrijheidsbeweging moet worden uitgebreid.

- Ontwikkelingshulp behoort in ongebonden vorm te worden verstrekt. Besteding van de hulp moet plaatsvinden volgens de wensen van de ontvanger. De begroting moet worden gezuiverd van posten die niet onder hulp aan ontwikkelingslanden vallen. De hulprelaties tussen regeringen moeten in meerjarige ontwikkelingsamenwerkingsverdragen tussen ontvanger en gever worden geregeld. In geval van systematische en langdurige schending van de mensenrechten zal Nederland de betrekkingen met het land in kwestie moeten herzien. Hieronder vallen vanzelfsprekend de economische betrekkingen. In dit kader zal ook de ontwikkelingsamenwerking met het betreffende land opnieuw moeten worden bekeken. Uitzondering hierop kan directe, projektgerichte hulp via non-gouvernementale organisaties aan de allerarmsten zijn.

- Naast de ongebonden hulp van land tot land moet Nederland steun geven aan specifieke ontwikkelingsprojecten voor en door de armste bevolkingsgroepen in ontwikkelingslanden. Hierbij hebben speciaal projecten voor en door vrouwen voorrang. De organisatie en uitvoering van de projekthulp moet in handen komen van een Rijksdienst voor Ontwikkelingssamenwerking. Deze dienst moet nauw samenwerken met particuliere medefinancieringsorganisaties en moet deskundigheid en menskracht van diverse ministeries betrekken.

- In internationaal verband moet Nederland hulpverlening via internationale instellingen van de Verenigde Naties en coördinatie tussen donoren van bilaterale hulp stimuleren.

- Belangrijker dan hulp is structurele positieverbetering voor ontwikkelingslanden in de wereldeconomie. Alleen langs deze weg kan ook de oorzaak van de immense schuldenproblematiek worden weggewonnen.

Ontwikkelingslanden moeten de kans krijgen hun produktie op de wereldmarkt af te zetten. Diskriminerende handelsbepalingen moeten ongedaard worden gemaakt.

- De produktie in ontwikkelingslanden voor eigen behoeften met gebruikmaking van eigen nationale hulpbronnen moet met voorrang worden gestimuleerd boven produktie voor de wereldmarkt. Dumping van westerse produktie-overschotten op de markten van de Derde Wereld moet worden tegen gegaan. Eksport van schadelijke produkten (babyvoeding, medicijnen, pesticiden) moet worden verboden.

- Bij ontwikkelingssamenwerking moet speciaal aandacht worden geschonken aan voedsel en behoud van het natuurlijke milieu (zoals tegengaan van woestijnvorming en bescherming van tropisch regenwoud). Ook de positie van vrouwen behoeft speciale aandacht.

- In algemene zin moet Nederland zich inzetten voor politieke en financiële versterking van VN-organen. Met name in de gespecialiseerde organen zoals IMF en Wereldbank behoren ontwikkelingslanden meer zeggenschap te krijgen.

- Positieve verbetering van ontwikkelingslanden staat of valt met veranderingen in de westerse samenleving. Daarom is bewustwording en actie in Nederland nodig. Eén procent van de begroting moet daar beschikbaar voor worden gesteld. Subsidies moeten een meerjarig karakter krijgen en ongebonden worden verstrekt.

- Het voorlichtings- en bewustwordingswerk in Nederland op het gebied van ontwikkelingssamenwerking via NCO (Nationale Commissie Ontwikkelingssamenwerking) moet worden voortgezet. De PPR neemt initiatieven om de NCO onafhankelijk te maken in haar beleid, waarbij de regering de bestuursleden benoemt met in achtneming van pluriformiteit. Het goedkeuringsrecht van de minister inzake NCO-subsidies moet vervallen.

III.6. Behoud van de aarde

Milieu- en arbeidersbeweging worden telkens tegen elkaar gespeeld doordat gesuggereerd wordt dat er een tegenstelling bestaat tussen milieubehoud en werkgelegenheid. Zo zijn er mensen die menen dat handhaving van strenge milieueisen het economisch herstel en daarmee de welvaart in gevaar zal brengen. Het scenario van het Centrum voor Energiebesparing toont echter het omgekeerde aan: met behoud van het huidige welvaartspeil kan een ekologisch verantwoord economisch beleid juist veel nieuw (hoogwaardig) werk opleveren.

Eenzijdige nadruk op materiële vooruitgang en instandhouding van sociale ongelijkheid bepalen de dynamiek van de groei-economie. Deze ongerichte groei heeft tot onaantoonbare aantasting van het milieu geleid. Door toedoen van vooral de rijke industrielanden komt het voortbestaan van de aarde en daar-

mee de mensheid in gevaar. Een ommekeer in denken en handelen is nodig, willen we toekomstige generaties een fatsoenlijke erfenis nalaten. De overheid mag, als het gaat om bestrijding en opruiming van reeds aangerichte schade, haar verantwoordelijkheid niet uit de weg gaan. Dat mag echter niet leiden tot symptoombestrijding of ad hoc-beleid.

De PPR heeft niets tegen vereenvoudiging van de wetgeving, als daardoor de doelstellingen dichterbij gebracht worden: rechtsgelijkheid, voorkomen van milieu-aantasting, effectieve vervolging van delikten en doorvoering van het principe dat de vervuiler betaalt. De PPR bepleit een samenhangend milieubeleid dat de vervuilingsoorzaken aangrijpt:

- In de eerste plaats een selectieve industriële ontwikkeling, zowel wat betreft de produktiekeus als de produktiewijze. Arbeiders, konsumenten en omwonenden moeten daarin zeggenschap verkrijgen. Voorts is een zuiniger gebruik van grondstoffen en energie nodig. De produktie van duurzame gebruiksgoederen moet weer aantrekkelijk worden, zodat de wegwerpeconomie wordt omgebouwd tot een kringloop- en reparatie-economie. De overheid steunt deze ontwikkeling door een lastenverschuiving van arbeid naar kapitaal en energie te realiseren.

- Kernenergie is een gevaar voor milieu en democratie, dus onaantoonbaar en overbodig. Er zijn alternatieven: besparing, zowel bij de opwekking (kleine geavanceerde elektriciteitscentrales) als bij het gebruik, aardgas, kolen (mits ontzwaveld en bij afdoende oplossing van het afvalprobleem), windkracht, zonnearmte, waterkracht. Daarom komen er geen nieuwe kerncentrales en moeten de bestaande gesloten worden.

- Verlaging van de tarieven voor het openbaar vervoer moet het partikulier vervoer terugdringen. Samen met snelle en verplichte invoering van schonere automotoren en handhaving van en strengere controle op snelheidsbepalingen kan dit de luchtverontreiniging door uitlaatgassen drastisch beperken.

- Schaalvergroting en intensivering van de landbouw hebben geleid tot grote mestoverschotten, die mede de zure regen veroorzaken. De overheid kan niet volstaan met scherp toezicht op lozingen. Er is een ander landbouwbeleid nodig: natuurlijker en prijsbeheersing, evenwicht tussen vraag en aanbod en een redelijk inkomen, ook voor de kleine boeren (basisinkomen). Daarbij zijn iets hogere konsumenten prijzen onvermijdelijk. Uiteraard moeten die dan voor de lager betaalden verrekend worden in de prijskompensatie.

• Een nationaal milieubeleid alleen is te weinig. De milieuproblemen moeten internationaal aangepakt worden. Nederland moet daartoe initiatieven nemen en voorstellen van anderen krachtig ondersteunen.

WERKPLAN

- Economische beleidsplannen richten zich op het dichterbij brengen van een kringloopeconomie.
- De PPR-fractie neemt initiatieven om bij de uitwerkingsmaatregelen van milieuwetten te komen tot een betere integratie, onderlinge afstemming en konkrete toepassing. Hierbij zijn van belang: een verdere uitbreiding van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne, standaardisatie van de vergunningverlening en een coördinerende rol voor de provincie bij de uitvoering van milieuwetten. Bij grote of nieuwe projecten is een milieu-effectrapportage (M.E.R.) verplicht.
- Milieuverontreiniging moet zoveel mogelijk aan de bron voorkomen worden. Naast ge- en verboden kunnen prijsmechanisme en heffingen een belangrijke rol spelen. De produktie van duurzame en repareerbare producten is daar een voorbeeld van.
- *Er komt een plan om de BTW op reparatie af te schaffen. Daarnaast komt een hoger BTW-tarief op milieuwijandige en veel energie- en grondstoffen-vereisende produkten.*
- Stimulerende maatregelen zijn belangrijk om de konsument milieubewust te maken. Daarnaast zijn konkrete afspraken met de producenten van groot belang om de kringloopeconomie naderbij te brengen. Wanneer er geen konkrete afspraken te maken zijn of bestaande niet worden nagekomen, dient de overheid haar bevoegdheden te gebruiken om maatregelen voor te schrijven. Hierbij wordt uitgegaan van:
  - hergebruik van verpakkingsmateriaal (o.a. door standaardisatie);
  - een uitbreiding van het statiegeldsysteem (niet alleen voor glas);
  - een verbod op het gebruik van niet-herbruikbaar materiaal, als er alternatief materiaal bestaat, dat wel bruikbaar is (b.v. Pet-fles tegenover glazen fles);
  - de verplichting op het (gedeeltelijk) gebruik van gescheiden afvalfrakties;
  - een vermindering van het storten van herbruikbaar materiaal. De methoden van vuilinzameling en -verwerking richten zich op: gescheiden inzameling en verwerking, kompostering en energierugwinning.
- Bodemschoonmaak wordt sneller en beter aangepakt. Het bedrijfsleven dient een belangrijke financiële bijdrage aan de bodemsanering te leveren door middel van heffingen op bijv. basischemicaliën. Gemeenten krijgen meer ruimte voor het in eigen beheer maar met financiële steun

van de rijksoverheid uitvoeren van kleinere bodemsaneringsprojecten waarbij een snelle schoonmaak gewenst is.

• In het beleid ligt verder de nadruk op de controle op de naleving van vergunningen, het verhalen van de milieuschade op de veroorzaker (de vervuiler betaalt) en strenge straffen voor milieudelicten; de politie heeft hierin een belangrijke taak. Faciliteiten bij de politie moeten daarom verbeterd worden, evenals de deskundigheid bij de politie inzake de Milieuwetgeving. Bij het vaststellen van normen staat het voorkomen van structurele verstoring van het milieu en van overlast voor omwonenden centraal.

• De PPR wil een heffing op de produktie en invoer van basischemicaliën en schadelijke stoffen ten behoeve van een fonds waaruit het opruimen van gifbelten gesubsidieerd kan worden.

• De Wet Milieugevaarlijke Stoffen moet worden verscherpt. Bij overtredingen moeten zwaardere sankties gelden en alle gegevens moeten openbaar zijn.

• Er moet weer een aparte subsidieregeling komen voor de sanering van bedrijven in de woonomgeving.

• Het vermijden en bestrijden van de vervuiling van het grondwater is van het grootste belang.

• *Er moet een programma worden opgesteld dat de oorzaken en gevolgen van de zure regen aanpakt (schone auto's, ontzuweling, vermindering mestoverschotten). De uitstoot van verzurende stoffen moet in de komende 10 jaar met tenminste 75% verminderen.*

• De PPR wil dat de wasmiddelen in 1987 fosfaatvrij zijn.

• Het verbranden van afval op zee moet binnen vier jaar worden verboden.

• Dumping van schadelijke stoffen in zee moet worden verboden.

• Groepen burgers moeten bij twijfel over de juistheid van bepaalde gegevens de mogelijkheid krijgen zelf onafhankelijk onderzoek te laten verrichten.

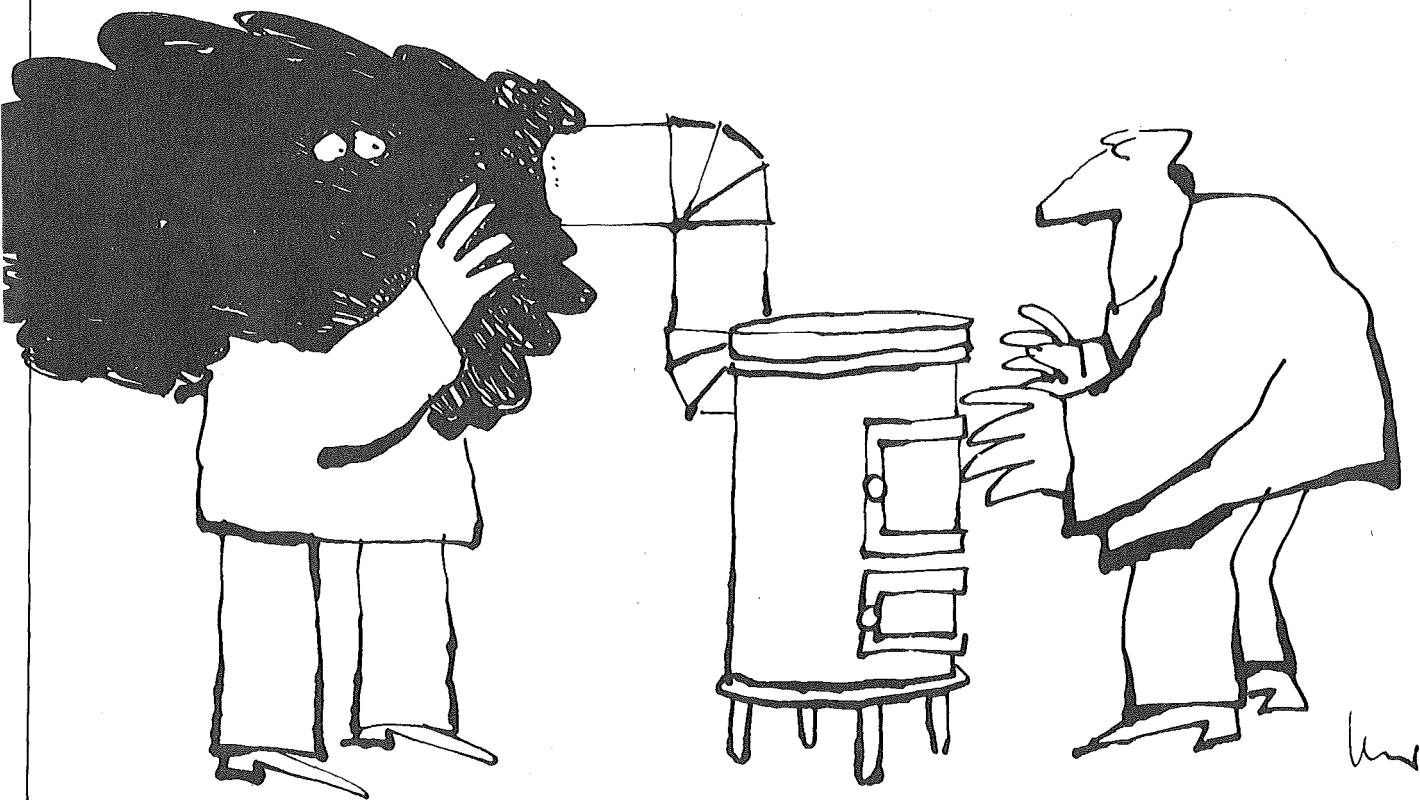
• Er moet een internationaal Noordzeeverdrag en een internationaal statuut voor het Waddenzeegebied komen op initiatief van Nederland.

• Ontgrondingen op het Plateau van Margraten moeten worden verboden.

• Inpoldering van het Markermeer en de aanleg van een kustlokatie voor de Zuidhollandse kust worden door de PPR afgewezen.

• De uitkomsten van de Maatschappelijke Discussie Energiebeleid worden door de PPR in grote lijnen onderschreven. Dit houdt in: stimuleren van kleinschalige en duurzame vormen van energievoorziening en géén nieuwe kerncentrale(s).

• Een veilige en duurzame energievoorziening moet worden voorafgegaan door besparing op het energieverbruik in het verkeer (bevorderen goedkoop openbaar vervoer en hogere lasten op het gebruik van de auto),

in de woonomgeving (verhoging isolatiesubsidies), in de landbouw (minder kunstmest, meer biogasinstallaties en windturbines; en verdere stimulansen voor warmte/krachtkoppeling, total-energy-projecten en (kleinschalige) stadsverwarming.

- *Er moeten hogere subsidies voor duurzame energievormen komen. Bij het veranderen van de WIR (zie paragraaf 3) moeten de subsidies voor duurzame energievormen gehandhaafd blijven. De prijs voor teruglevering aan het elektriciteitsnet van elektriciteit van duurzame energiebronnen moet omhoog.*

- *Strenge eisen aan isolatievoorzieningen bij nieuwbouw moeten worden voorgesteld. Een gemiddeld energieverbruik van 1000 m³ aardgas voor nieuwbouwwoningwetwoningen is dan mogelijk. Voor bestaande sociale woningbouw moet binnen 4 jaar het isolatienivo zo opgevoerd worden, dat een gemiddeld energieverbruik van 2000 m³ haalbaar is.*

- *Progressieve (gestaffelde) tarieven voor elektriciteit en zo mogelijk ook voor aardgas moeten worden ingevoerd.*

- Voor het bedrijfsleven en de elektriciteitsproductie moet de aardgasprijs worden gekoppeld aan de wereldmarktprijs. Voor de kleinverbruiker mag de aardgasprijs voorlopig niet meer reëel stijgen.

- De energievoorziening moet zoveel mogelijk worden gedecentraliseerd, waarbij zon- en windvermogen meer kans krijgt.

- Nederland moet zich inzetten om de snelle kweekreactor te Kalkar niet in bedrijf te stellen. Indien deze reactor toch in gebruik wordt genomen, moet Nederland zich uit het Kalkar-project terugtrekken.

- Het openbaar vervoersnet moet worden uitgebreid en de frekwenties van bus, trein, tram en metro moeten worden verhoogd. De faciliteiten voor gehandicapten en ouderen moeten worden uitgebreid. Voor het beleid op dit gebied is en wordt gedecentraliseerd, moeten gemeenten en provincies hiervoor extra financiële middelen krijgen.

- Vervoersarmoede moet worden bestreden met nieuwe vormen van openbaar vervoer (belbus).

- Om de concurrentiepositie van het openbaar vervoer te verbeteren moet een actieplan worden opgesteld, dat tien jaren bestrijkt. Uitgangspunten moeten zijn een jaarlijkse vergroting van de capaciteit met vijf procent en een gelijktijdige verlaging van de tarieven met eveneens vijf procent.

- Het selectief gebruik van de auto moet worden bevorderd. De PPR stelt voor om de wegen- en motorrijtuigenbelasting af te schaffen en tegelijkertijd de accijns op benzine te verhogen. Indien hierover met de buurlanden geen overeenstemming is te bereiken, moeten er speciale maatregelen komen voor de grensgebieden.

- Er moeten schone auto's komen met loodvrije benzine.

- De maximum snelheid van 100 km per uur moet uit het oogpunt van milieu en veiligheid worden gehandhaafd.

- *Het budget voor het fietsverkeer moet worden verhoogd (ondermeer aansluiting op openbaar vervoer, fietspaden, fietsenstallingen, bewegwijzering).*

- Het landbouwbeleid moet uitgaan van het handhaven van het huidige aantal arbeidsplaatsen in de landbouw. Productiebeheersing gekoppeld aan iets hogere prijzen is hiervoor een middel. Daarnaast moet het structuur-, onderzoeks- en voorlichtingsbeleid gericht worden op een middenbedrijvenbeleid.

- *Er moet een initiatief komen om een fonds in te stellen voor landbouwers die willen omschakelen op een milieuvriendelijkere landbouw. Onderzoek en voorlichting moeten meer aandacht besteden aan biologische geïntegreerde bestrijding.*

- Bij overproductie moet telen van andere gewassen (b.v. grondstoffen voor industrie, 'groene energie') aantrekkelijk gemaakt worden.

- De intensieve veehouderij ('bio-industrie') mag niet uitbreiden. Deze tak van landbouw wordt diervriendelijker. Het houden van 'scharreldieren' wordt bevorderd.

- Er moet een plan worden gemaakt voor meer verzamelplaatsen voor overtollige mest, gekoppeld aan biogasinstallaties.

- De PPR pleit dat er een Wet Welzijn van Dieren wordt gemaakt.

III.7 Samenleving in verandering

Onze cultuur maakt een proces van diepgaande veranderingen door. Het is te verwachten dat de maatschappelijke en ideologische tegenstellingen tussen groepen in de samenleving, tussen (en misschien ook binnen) politieke partijen, kerken, vakbonden de komende jaren verscherpen. Want, wat voor de een heilzaam en bevrijdend is, wordt door de ander als zeer bedreigend ervaren. De overheid doet er goed aan zich terughoudend op te stellen. Zij dient het zelfbeschikkingsrecht, de rechtsbescherming, de verdelende rechtvaardigheid, kortom de grondslagen van onze democratie te garanderen, soms zal ze partij kiezen. Dan is het niet teveel gevraagd, duidelijk uit te leggen op welke gronden.

Aantasting van bestaanszekerheid leidt tot hernieuwd konserverisme. De overspannen reacties op homobevrijding en feminisering openbaren diep verborgen onzekerheden. De herleving van 'het gezin' als ideaal is van deze onzekerheid een recht-

streeks gevolg. Gelukkig groeit ook de interesse in nieuwe woon- en samenlevingsvormen en een eerlijke werk- en taakverdeling tussen mannen en vrouwen. De komende jaren zal de inzet van de PPR zich richten op het realiseren van individuele zelfstandigheid, het afbreken van scheve machtsverhoudingen tussen (groepen) mensen en het doorbreken van de 'heteronormaliteit'. Mensen willen hun relatie tot de overheid (juridisch, sociaal, fiscaal) zonder tussenkomst van anderen geregeld zien. Dat sluit solidariteit niet uit. Integendeel, vooral binnen de sociale bewegingen ziet men allerlei nieuwe vormen van zorg en solidariteit ontstaan. De overheid mag deze ontwikkelingen niet in de weg staan. Zij zal op alle beleidsterreinen gelijkwaardigheid tussen vrouwen en mannen, homo's en hetero's, zwart en wit moeten bevorderen. De diepgaande veranderingen hebben van Nederland een multiculturele samenleving gemaakt. Vanuit een niet-onderdrukte, zelfbewuste identiteit kunnen mensen uit andere culturen een verrijkende bijdrage leveren aan onze cultuur. Daarvoor is tenminste nodig dat:

- alle diskriminerende wetgeving ongedaan wordt gemaakt;
- actief en passief kiesrecht wordt ingevoerd voor iedereen die in Nederland woont;
- racistische partijen worden verboden;
- actief strijd wordt gevoerd tegen racistische ideologie in al haar uitingvormen en dat justitie- en politiebeleid daarop worden afgestemd;
- recht op onderwijs in eigen taal en cultuur voor etnische minderheden en intercultureel onderwijs voor allen wordt erkend. Zo'n beleid geeft de meeste garanties voor volwaardige deelname aan de Nederlandse samenleving met behoud van eigen cultuur en identiteit.

Soms botsen culturele opvattingen met onze grondrechten. Ons past dan begrip en respect. Grondrechten zijn echter geen statische gegevenheden: herbezinning op deze grondrechten die konfliktueren met culturele opvattingen van minderheidsgroepen kan soms noodzakelijk zijn. Uiteindelijk moeten de grondrechten van onze maatschappij echter altijd zwaarder wegen. De PPR vindt het belangrijk dat waardevolle autochtone elementen in het cultuurbeleid aandacht krijgen. In Friesland moet het Fries in bestuur en rechtspraak dan ook gelijkberechtigd worden.

De pluriformiteit van onze samenleving ontstaat ook door sterke veranderingen in de sociale structuur. De groep mensen, die in het arbeidsproces is opgenomen, wordt steeds kleiner. Het aantal jaren dat men werkt en de arbeidstijd per dag of week nemen steeds meer af. Langzaam maar zeker doen de gevolgen zich voelen. Vrije tijd en de besteding daarvan doen de druk op de 'vermaakindustrie' toenemen. De kwaliteit van het aanbod daalt, de kosten stijgen en de verveling slaat toe.

Jongeren worden steeds later in het arbeidsproces opgenomen. Gold dat vroeger alleen voor jongeren uit de hogere milieus (zij gingen en gaan studeren) nu gebeurt dat ook met jongeren uit de arbeidersklasse. Zij blijven langer afhankelijk. Dat bemoeilijkt het vinden van een eigen identiteit met als gevolg het ontstaan van zeer uiteenlopende jeugdkulturen die weinig of niets meer met elkaar gemeen hebben en bovendien soms botsen met de ook al weer onderling verschillende oudere generaties.

Ook die oudere generaties worden gekonfronteerd met situaties waarop ze niet zijn voorbereid. Op steeds jongere leeftijd stopt men met betaalde arbeid, waarbij men ervaart dat de nieuwe maatschappelijke rol vaak niet in overeenstemming is met de eigen vitaliteit. Dat na een 'productieve' fase in veel gevallen nog een periode van 'ouder leven' volgt is een betrekkelijk nieuw verschijnsel. Met de toenemende vergrijzing leveren deze ontwikkelingen een groot aantal (ook financiële) problemen op.

De sociaal-culturele veranderingen, de financiële gevolgen van de individualisering, korter werken, een explosieve toename van de vrije tijd, vergrijzing en het snel groter worden van de pluriformiteit worden schromelijk onderschat. De beleidsmakers hollen meer achter de ontwikkelingen aan dan dat zij er op inspelen. Ook de PPR weet zich uitgedaagd om de komende jaren juist op deze problemen bruikbare antwoorden te vinden.

WERKPLAN

- Relationale of seksuele voorkeuren mogen geen reden vormen voor diskriminatie. Diskriminerende bepalingen moeten verdwijnen uit wet- en regelgeving.

- Er moet snel een heldere, duidelijke wetgeving komen die gericht is tegen diskriminatie op grond van geslacht, daarbij inbegrepen homoseksualiteit, en op grond van huwelijkse staat. (Dus een Wet Gelijke Behandeling, zonder uitzonderingsbepalingen).
- Verder wil de PPR een aantal konkrete maatregelen om diskriminatie tegen te gaan, waaronder:
  - * steun aan initiatieven ter bestrijding van racisme en vooroordelen, opgezet door migrantenorganisaties, buurtorganisaties, vakbeweging, politieke partijen en/of anti-racismegroepen;
  - * een uitgebreide voorlichtingscampagne, waarin bestaande stereotypen en vooroordelen weerlegd worden;
  - * ruime aandacht in onderwijsprogramma's voor de verschijnselen racisme en seksisme in onze samenleving;
  - * politie en justitie dienen prioriteit te geven aan opsporing en vervolging van overtredingen van de anti-diskriminatiewetten;
  - * groepen en organisaties die optreden namens belanghebbenden moeten de mogelijkheid krijgen aangifte te doen. Onafhankelijke meldpunten kunnen daarbij een belangrijke rol spelen.
- Speciale aandacht is nodig voor de positie van buitenlandse vrouwen. Daartoe moeten taal- en scholingskursussen worden georganiseerd, vrouwelijke tolken worden aangetrokken en de opvang voor verlaten of mishandelde vrouwen worden verbeterd.
- Meisjes moeten worden gestimuleerd om in hun eigen onderhoud te voorzien en een keuze te maken uit alle beroepen. Dit vereist eveneens dat bijzondere aandacht wordt geschonken aan meisjes met een niet-Nederlandse kulturele achtergrond.
- Naast handhaving van de kategoriale voorzieningen voor migranten moeten de algemene voorzieningen toegankelijker gemaakt worden.
- De Wet Buitenlandse Werknemers moet worden ingetrokken.
- Iedereen die langer dan een jaar in Nederland verblijft moet het recht krijgen zich hier te vestigen. Gezinshereniging mag niet worden belemmerd.
- In het jeugdbeleid moet worden uitgegaan van een veelvoud aan jeudkulturen.
- Buitenlandse jongeren moeten dezelfde rechten hebben als hun Nederlandse leeftijdgenoten. Alle diskriminerende bepalingen moeten worden opgeheven, zoals de inkomenseis van f 1445,-. Buitenlandse jongeren moeten volwaardig deel kunnen nemen aan het leer- en arbeidsproces.
- Remigratiefaciliteiten zijn wenselijk, maar alleen als er een terugkeeroptie bestaat. In ons land verblijvende buitenlanders zijn in eerste plaats hier welkom. Er mag geen 'jacht' plaats vinden op illegalen.
- Ten aanzien van het ouderenbeleid wil de PPR meer geld besteden aan buurtvoorzieningen (alarmering, maaltijden, vervoer) en voldoende zorg en aandacht in bejaarden- en verpleeghuizen. De bestaanszekerheid van ouderen moet worden gegarandeerd. De ervaring van ouderen is op allerlei terrein nuttig en moet meer worden gebruikt.
- Het vrijetijdsbeleid moet zich door voorzieningen in de eigen omgeving vooral ook op ouderen richten. Dat geldt voor sociaal-kultureel werk, volwasseneducatie, bibliotheekwezen, sport en kunst.
- De PPR maakt voorstellen om bij vrijetijdsvoorzieningen een zodanig prijsbeleid te voeren dat op stille uren en dagen de toegangsprijs drastisch wordt verlaagd.
- De PPR vindt dat overheidsdiensten ook buiten de vaste kantooruren

bereikbaar moeten zijn en zal initiatieven daartoe ontplooiën, respectievelijk steunen. Winkels moeten de vrijheid krijgen om met inachtneming van het aantal vastgestelde openingsuren zelf de openingstijden te kiezen. De vakantiespreiding moet verder streeksgewijs worden bevorderd. De algehele arbeidstijdverkorting mag samengaan met een verlenging van de bedrijfstijd, zodat ook het spitsverkeer afneemt.

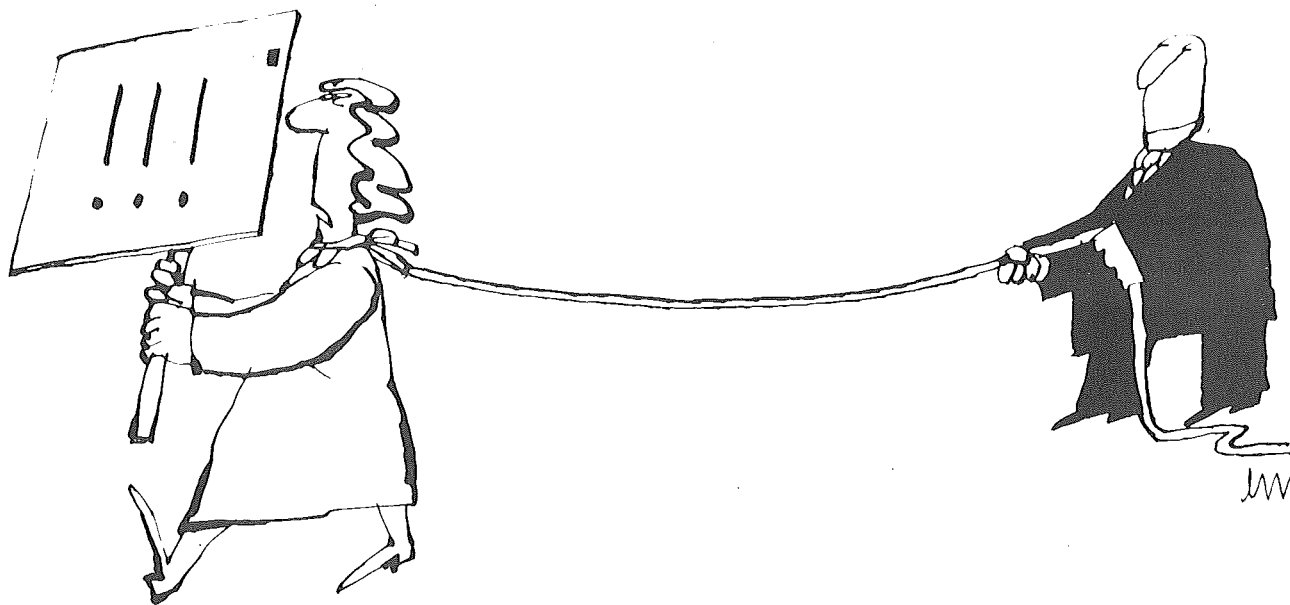
- De post voor het Fries op de rijksbegroting moet in de komende vier jaar worden verdubbeld. De provincie Friesland moet de volledige zeggenschap over de besteding van dit geld krijgen.

III.8. Feminisering

Dat vrouwen de helft van de bevolking uitmaken wil nog niet zeggen dat ze ook evenredig deelnemen aan alle maatschappelijke activiteiten en evenredig macht en invloed hebben op maatschappelijke ontwikkelingen. Een voorhoede van goed opgeleide vrouwen heeft zich al wel een volwaardige positie in het maatschappelijke leven verworven. Het aantal wettelijke belemmeringen voor vrouwen is weliswaar flink teruggedrongen, maar zolang mannen geen evenredige bijdrage leveren aan verzorgende taken is een gelijkwaardige positie van vrouwen en mannen nog niet mogelijk.

De PPR blijft zich dan ook inzetten voor de doelstellingen van het feminisme. Daarbij gaat het niet alleen om de doorbreking van vastgeroeste rolpatronen (kultuur). De organisatie van de samenleving (structuur) moet veranderd worden en macht en invloed moeten op een andere manier worden uitgeoefend. Op die manier krijgen vrouwen, maar ook mannen, jongeren, ouderen, homo's, meer dan nu de gelegenheid zich gelijkwaardig, naar eigen wens en vermogen te ontplooiën en te manifesteren. Dat proces van feminisering ondervindt veel – bewuste of onbewuste – weerstanden. De PPR is zelf bezig met dat proces van feminisering en is zich ervan bewust, dat ook in eigen kring theorie en praktijk nog niet altijd hand in hand gaan. Eén van de eerste voorwaarden om greep op het eigen leven te hebben en te houden is economische zelfstandigheid voor iedereen. Juist binnen een huishouden samen met anderen biedt dit voor elk afzonderlijk een betere uitgangspositie om zich vrij te voelen en te ontplooiën. Om die economische zelfstandigheid voor iedereen te garanderen is individualisering van alle rechten en plichten noodzakelijk. Het mag volgens de PPR geen verschil maken of men alleen of in een huishouden met anderen leeft. Wil dat streven naar economische zelfstandigheid en individualisering kans van slagen hebben, dan vereist dat in elk geval:

- dat ieder die dat wil, betaald werk kan verrichten. Dit vraagt om herverdeling van betaald en onbetaald werk, binnens- en buitenshuis;
- dat ieder recht krijgt op een zelfstandig inkomen;

- dat premie- en belastingheffing individueel plaatsvindt;
- dat de sociale zekerheid wordt geïndividualiseerd.

Gelijke verdeling van macht en invloed is hoogst noodzakelijk. Door middel van de eerder genoemde beleidsvoorstellen zal de scherpe scheiding tussen de (vrouwen) wereld binnenshuis en de (mannen)wereld buitenshuis vervagen en op den duur verdwijnen. Deelnemen aan het openbare leven vergroot de mogelijkheid macht en invloed uit te oefenen. De PPR bepleit een volledige participatie van vrouwen op elk gebied en op alle nivo's en zal zich inzetten om overal een 50%-50% verdeling te realiseren. Daartoe moeten de voor de vrouwen diskriminerende criteria bij selectie en verkiezing worden veranderd en nieuwe criteria worden gezocht. Zo vindt de PPR het zinvol dat voorlopig in werfings-, sollicitatie- en adviescommissies in meerderheid vrouwen worden benoemd. Bij benoeming in openbare functies zal positief gediskrimineerd moeten worden tot die gelijke verdeling is bereikt. Bij sollicitatiegesprekken hoort de vraag naar de burgerlijke staat of gezinsverantwoordelijkheid niet meer te worden gesteld.

De PPR ijvert voor de gelijke behandeling en gelijke kansen in opvoeding, onderwijs en vorming: De PPR zal alle mogelijke maatregelen bepleiten die het rolbevestigende en heteronormbevestigende beeld in opvoeding, onderwijs en vorming bestrijden. Scholing en vorming van leerkrachten zal vooral ook hierop gericht moeten zijn. Alle onderwijs zal, zowel in organisatie als inhoud, een even lage drempel moeten hebben voor meisjes als jongens, voor vrouwen als mannen. Waar vrouwen en meisjes nog een achterstand in deelname hebben zal een gericht stimuleringsbeleid worden gevoerd. Zij moeten ongeacht hun burgerlijke staat of inkomen volop de kans krijgen deel te nemen aan (tweede-kans) beroepsopleidingen. Sociale diensten en arbeidsburo's horen dat te bevorderen en financieel mogelijk te maken. Dit alles zal bepaald niet vanzelf gebeuren. Het benadrukken en coördineren van alle emancipatie- en feminiseringsactiviteiten door een Minister van Emancipatie is dan ook dringend nodig. Tenslotte vindt de PPR dat in het beleid ter voorkoming van seksueel geweld het aksent niet te eenzijdig gelegd mag worden op verbeteringen van wetgeving en strafvervolgning, hoe belangrijk die op zich ook zijn. Seksueel geweld wordt niet in de laatste plaats mede veroorzaakt door de bestaande machtsverschillen tussen mannen en vrouwen. Opheffing van die verschillen en doorbreking van rolbevestigende opvattingen vormen waarschijnlijk de belangrijkste bijdragen aan het tegengaan van seksueel geweld.

WERKPLAN

• Voor herverdeling van het betaalde en het onbetaalde werk moeten ondermeer de volgende instrumenten worden gebruikt:

- * (tijdelijke) positieve diskriminatie van vrouwen;
- * bedrijfstakgewijze streefcijfers voor de deelname van vrouwen ('kwotering': optimaal 50-50%), waarbij aanvullende maatregelen nodig zijn (bijvoorbeeld scholing);
- * een goed voorwaardescheppend beleid (goede, betaalbare kinderopvang als basisvoorziening; ouderschapsverlof bij ziekte; recht op het geven van borstvoeding op het werk; wijziging werktijden; integratie woon- en werkgebieden; goed en betaalbaar openbaar vervoer; doorbreking van rolbevestigende beeldvorming in de overheidsvoorlichting).
- * arbeidstijdverkorting met herbezetting
- De overheid moet het voortouw nemen bij positieve diskriminatie van vrouwen door een streefcijfer voor de deelname van vrouwen (kwotering) en een streefcijfer voor de deelname van vrouwen bij aanname en ontslag.
- De PPR wil een rechtvaardige alimentatieregeling met een maximumtermijn.
- Alle wetten en regels waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen vrouwen en mannen (en hun relatievormen) of waardoor vrouwen afhankelijk blijven van mannen, moeten zo snel mogelijk worden gewijzigd. Nieuwe ontwerpen kennen dit onderscheid niet meer.
- De PPR oppert het plan om vanaf het zwangerschapsverlof van twaalf weken een verzorgingsverlof van zes maanden toe te kennen aan één van beide ouders/verzorgers of in deeltijd aan beide ouders/verzorgers. Dit verzorgingsverlof dient zo geregeld te worden dat het aantrekkelijk is zorg en verantwoordelijkheid voor kinderen gelijk over vrouw(en) en man(nen) te verdelen. Ook bij adoptie moet een verzorgingsverlof worden geregeld.
- Vrouwen moeten zelf beslissen over abortus, die in het ziekenfondspakket moet
- Er moeten meer vrouwelijke artsen en specialisten in de reguliere gezondheidszorg komen. Vrouwengezondheidscentra of speciale extra spreken voor vrouwen en het aanstellen van vrouwenvertrouwensartsen worden bepleit.

- Het voorkomen en tegengaan van seksueel geweld moet veel nadruk krijgen.
- De relatie tussen geweldddadige porno en geweld tegen vrouwen (en homo's) dient onderzocht te worden. Meldpunten voor ongewenste intimiteiten en seksueel geweld (o.a. op het werk) worden ingericht. Het onderscheid tussen aanranding en verkrachting in de wetgeving moet worden opgeheven. De PPR neemt hiertoe initiatieven.
- De PPR neemt initiatieven om alle door het kabinet-Lubbers genomen maatregelen die diskriminerend zijn voor vrouwen terug te draaien.

III.9. Informatiemaatschappij en nieuwe technologieën

Nieuwe technologische ontwikkelingen volgen elkaar in hoog tempo op en hebben grote gevolgen voor de samenleving: mensonwaardig werk vervalt, nieuw werk dient zich aan, produktie en informatie worden steeds meer 'op maat' gesneden, enzovoorts. Op het gebied van de mikro-elektronika en bio-technologie lijken de mogelijkheden onbegrensd. Deze in principe positieve verworvenheden dragen echter gevaren in zich. Een ongestuurde en vrije ontwikkeling en toepassing vergroten de kans dat de mens straks slaaf is van zijn eigen vondsten. Voor de PPR geldt: de technologie is er voor de mens en niet andersom. De mens zelf zal keuzen moeten maken in het spanningsveld tussen wat mogelijk en wenselijk is.

De PPR vindt het dringend nodig dat er een (telkens bij te stellen) vier-jarenplan opgesteld wordt op het terrein van nieuwe technologieën. Overheid, wetenschap, werknemers en werkgevers moeten daar hun bijdrage aan kunnen leveren.

In het eerste vierjarenplan moet de toepassing van nieuwe technieken vooral gericht worden op de kwaliteit van de dienstverlening (bejaarden- en gezondheidszorg, middenstand), milieuzuivering en milieubewaking en kleinschalige produktie (midden- en kleinbedrijf).

Meer dan tot nu toe zal de overheid een voortrekkersrol moeten vervullen bij de invoering van nieuwe technieken. Het her-, bij- en omscholingsaanbod moet sterk vergroot worden en toegankelijk zijn voor ieder die wil. Met name jongeren, vrouwen en uitkeringsgerechtigden moeten hiertoe gestimuleerd worden.

Bij al deze ontwikkelingen - de voortgaande computerisering en de automatisering van administraties - moet zeer zorgvuldig gelet worden op de privacy. Nieuwe wetgeving moet de privacy van elk individu garanderen.

WERKPLAN

- Plannen met nieuwe technologieën die leiden tot demassifikatie van de produktie, betere produkten of diensten en een hogere kwaliteit van de arbeid moeten een positieve beoordeling krijgen.
- Voor die produkten en diensten in de sfeer van de nieuwe technologie die ten opzichte van ouderwetse werkwijzen energie, milieu en grondstoffen sparen, wordt een laag BTW-tarief voorgesteld.
- Er moet een Ministerie voor Technologie en Wetenschap komen.
- Er moet een instituut worden opgericht of een bestaande instelling uitgebreid (bijv. het Sociaal Cultureel Planburo) met de taak voortdurend de sociaal-kulturele gevolgen van de ontwikkelingen in de sfeer van nieuwe technologieën te onderzoeken en te toetsen aan de algemene doelstellingen van het 4-jaren plan.
- Voor de invoering van nieuwe technologieën in bedrijven en instellingen moeten ondernemingsraden respectievelijk medezeggenschapscommissies advies- en instemmingsrecht krijgen.
- Het octrooierecht moet worden aangepast om misbruik tegen te gaan.
- De bescherming van de rechten op soft-ware moet worden verbeterd: wetten en regels moeten strikt worden nageleefd.
- Het gebruik van nieuwe technologieën in het midden- en kleinbedrijf moet krachtige impulsen krijgen. Dit deel van het bedrijfsleven heeft deze meer nodig, kan flexibeler reageren en is van groot belang voor de stabiele werkgelegenheid.
- Er moet extra aandacht voor de uitwisseling van kennis over technologische verworvenheden met ontwikkelingslanden komen.
- Er moet een wet op de privacy worden ingevoerd. De PPR wijst centrale persoonsregistratie of invoering van een persoonsnummer af. Burgers moeten het recht krijgen op inzage en korrektie van persoonlijke gegevens bij alle bestanden. Inzage vragen moet een geakcepteerd verschijnsel worden. Er moet een vergunningstelsel voor persoonsregisters komen.
- De PPR wijst koppeling van persoonsdokumentaties met politie/justitieregisters af.
- De controle op het privéleven van uitkeringsgerechtigden moet worden afgeschaft.
- Vergoedingverlening voor onderzoek naar en gebruik van bio-technologieën moet uit veiligheidsoverwegingen aan strikte overheids (Rijks)

normen voldoen.

- Bio-technologie voor het voorkomen en het oplossen van milieu-problemen moet ruim baan krijgen.
- De PTT moet het monopolie in de post en telecommunicatie behouden. Om als bedrijf flexibeler te kunnen werken moet de PTT worden veranderd in een NV, waarvan alle aandelen in handen van het Rijk zijn. De rechten van de PTT-werknemers moeten hierbij worden gewaarborgd.
- Het monopolie van de PTT voor randapparatuur moet doorbroken worden.
- Experimenten met teleshopping, twee-wegsystemen en alarmerings-systemen (bijv. voor zieken en bejaarden) moeten worden bevorderd, vooral voor kleine kernen waar bepaalde voorzieningen weggevallen zijn.
- Nederland moet samenwerking met andere Europese landen op het gebied van telecommunicatie (satellieten) voortzetten en uitbreiden.

III.10. Veiligheid

In een onveilige samenleving kan men zich moeilijk vrij en onafhankelijk voelen. Steeds meer mensen worden gekonfronteerd met onveiligheid: beroving, vandalisme, geweld tegen vrouwen, homo's en etnische minderheden, uitwassen als gevolg van prostitutie en verslaving, verkeers- en milieudelikten, bedreiging van privacy, schadelijke arbeidsomstandigheden. De roep om strengere straffen neemt toe. We moeten daar echter niet alle heil van verwachten.

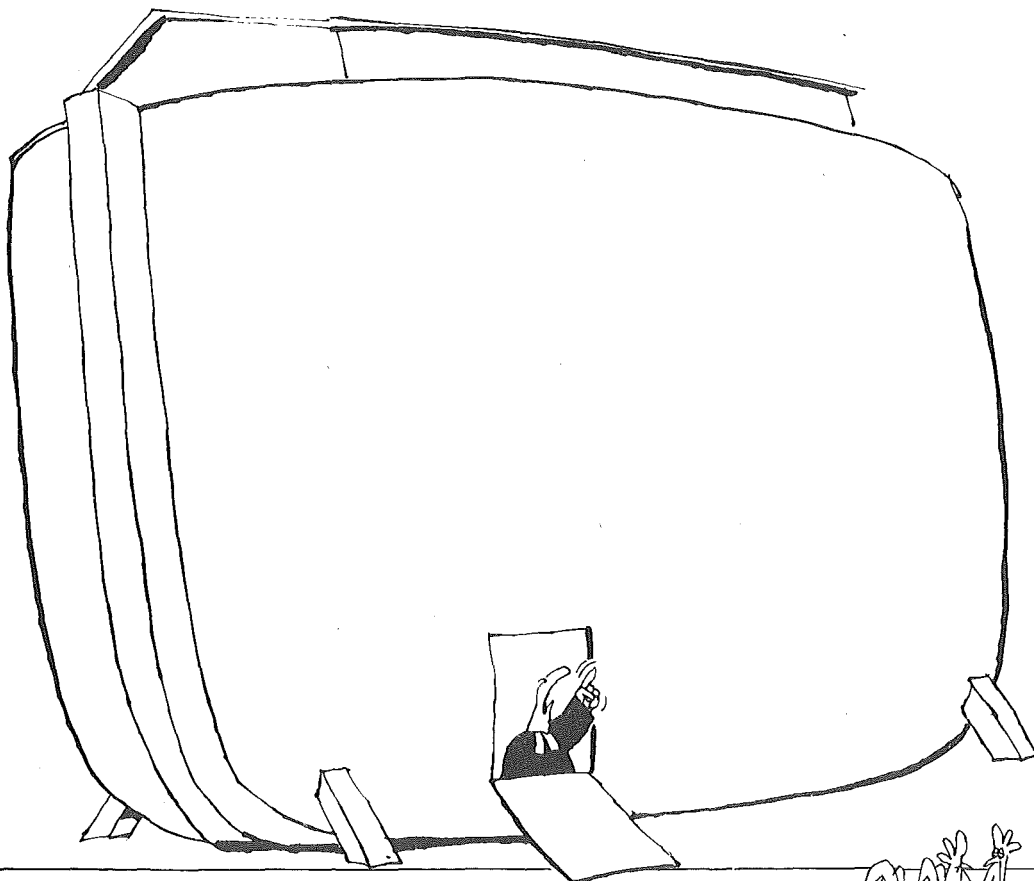
Wij leven in een open samenleving en dat willen we graag zo houden. De vraag is waar de grenzen liggen en hoeveel vrijheid met risico's van onveiligheid de samenleving kan verdragen. Bestrijding van kleine en grote kriminaliteit is nodig door het wegnemen van oorzaken, door preventie, door wetgeving en vervolging. Maar ook hier raken we aan grenzen: hoeveel regulering en controle kan een samenleving verdragen zonder aantasting van persoonlijke vrijheid en democratische rechten?

Niet de kwantiteit maar de kwaliteit van de politie zal een positieve uitwerking kunnen hebben op het terugdringen van kriminaliteit en geweld. Opleiding en selectie van politiemensen (mannen en vrouwen, hetero's en homo's, witten en zwarten) moeten meer gericht zijn op goede contacten met de burgerij. Burgers zullen zich ook zelf meer verantwoordelijk moeten voe-

len voor bescherming van personen en goederen. Meer preventie, meer sociale controle. Maar sociale controle mag niet ont-aarden in eigenrichting en de vorming van buurtwachten. De economische recessie met werkloosheid, materiële achteruitgang en nieuwe ongelijkheid als resultaat ondermijnt het verantwoordelijkheidsgevoel voor samenleving en medeburgers. Veel kriminaliteit vindt hierin haar oorzaak. Zolang de strukturele oorzaken van kriminaliteit niet worden aangepakt, zal een beleid van vrijheidsberoving weinig uithalen en vaak zelfs ave-rechts werken. Vormen van grote kriminaliteit, zoals fraude, milieudelikten en handel in hard-drugs komen vaak voort uit motieven van materieel gewin. De inzet van meer overheidsper-soneel voor de bestrijding hiervan is onvoldoende. Openbaar-heid en een overzichtelijke en democratische structuur van bedrijven en instellingen is evenzeer nodig. Voorts bepleit de PPR heldere belasting- en milieuwetgeving, gepaard aan eer-lijke en konsekvente jurisprudentie. Tenslotte behoort ook de overheid haar eigen regelgeving serieus te nemen.

WERKPLAN

- De slachtoffers van kriminaliteit moeten beter worden opgevangen, waarvoor politie en justitie een adequate toerusting moeten krijgen. Er moet worden samengewerkt met vrouwenhulpverleningsorganisaties (bijvoorbeeld Tegen-haar-wil), COC en anti-diskriminatie organisaties.
- Voorkoming van herhaling van delikten moet vooral worden gezocht in aangepaste straffen. In het geval van kleine kriminaliteit behoren de zogenoemde alternatieve straffen de voorkeur te hebben.
- Het voorkomen van kriminaliteit moet worden gezocht in:
  - een betere organisatie van politie en justitie (door automatisering en rationalisatie);
  - snellere afwikkeling van zaken;
  - bevoegdheden voor de wijkpolitie om zaken af te wikkelen;
  - versterking van de wijkpolitie; meer surveillances en controles op grote schaal;
  - een beter integraal beleid (met jeugd-, ruimtelijke orderings- en wo-ningsbouwbeleid);
  - meer toezichthoudend personeel in winkels, warenhuizen en openbaar vervoer.
- de tijd tussen overtreding (strafbaar feit) en sanktie (straf) moet worden

verkort. Snelrecht dient echter uitzondering te blijven. De verdediging en rechtsbescherming van de verdachte mogen daarbij niet in de knel komen.

- De geleidelijke inkrimping van de centrale recherche moet worden gestopt. Er moet een centraal rechercheteam blijven bestaan voor coördinatie.
- De PPR vindt onder-cover agenten niet aanvaardbaar.
- Bij elk nieuw wetsontwerp moet van tevoren zorgvuldig worden nagegaan of het controle-apparaat moet worden aangepast. Is dat het geval, dan dient duidelijk te zijn aan welke voorwaarden het apparaat moet voldoen en wat de kosten daarvan zijn.
- In plaats van de gedeelde verantwoordelijkheid tussen de ministers van binnenlandse zaken en van justitie moet de politie onder een minister komen en wel die van binnenlandse zaken.
- Er moet geen provinciale politie komen. De gemeenteraad moet meer invloed op de (gemeente)politie krijgen.
- Er moet een rechtspositieregeling worden gemaakt voor ter beschikking van de regering gestelden (TBR), waarin onder andere tegemoet wordt gekomen aan de onzekerheid over de duur van de vrijheidsbenaming door een periodieke (onafhankelijke) evaluatie van verpleging en behandeling verplicht te stellen en door een beklag- en beroepsmogelijkheid te scheppen.

III.11 Wonen

De tweedeling koopwoning/huurwoning bepaalt nog steeds het volkshuisvestingsbeleid. Regels, subsidies pakken slecht uit voor de lagerbetaalden, maar ook voor de staatskas. De overheid betaalt mee aan de woningen van de hogerbetaalden en kan daardoor moeilijker de woonruimte voor de lagerbetaalden financieren. De huursektor komt in de problemen. Daarom vindt de PPR dat zowel in de huur- als in de koopsektor de woonlasten moeten worden gebaseerd op het principe 'betalen naar draagkracht en wonenot'.

Voorts dienen bewoners directe zeggenschap over hun woonomgeving te krijgen. Nieuwe vormen van woningbeheer zijn daarvoor noodzakelijk. Deze zijn er al, zoals bewonerszelfbestuur, woningbank, maatschappelijk gebonden eigendom enz. De vele obstakels voor deze nieuwe vormen dienen opgeruimd te worden. Het woningbeleid moet veel kreatiever inspelen op de woonbehoeften die het gevolg zijn van individualisering, nieuwe samenlevingsvormen, afwijkende wensen van minderheden. Het beheer van de bestaande woningvoorraad wordt steeds belangrijker dan nieuwbouw. Die zal alleen nog aanvullend kunnen zijn. Onderhoud, vervanging, vernieuwing en restauratie moeten voorrang krijgen. Als dat niet gebeurt zal de verpaupering nog sneller toeslaan, ook in het na-oorlogse woningbestand. Bewoners van oudere woningen (vaak tochtig, niet geïsoleerd en met centraal gestookte blokverwarming) betalen toch al de hoogste bijkomende woonlasten. Woningverbetering is uit sociaal en milieu oogpunt dus noodzaak.

Ook uit het oogpunt van grondgebruik moet stadsuitbreiding veel meer vervangen worden door stadsvernieuwing. Wonen, werken en recreëren zijn veel meer dan nodig uit elkaar getrokken. Scheiding van woonwijken, bedrijfsterreinen, kantoorcentra en winkelcomplexen, bepaalt de na-oorlogse stedenbouw tot in de kleinste dorpen. Stadscentra zijn daardoor overvol en 's avonds doodstil. Dat komt de veiligheid op straat niet ten goede.

De scheiding heeft ook geleid tot grote toename van het woonwerkverkeer, lange files in de spitsuren, verspilling van tijd en ruimte en een onverantwoorde belasting van milieu (zure regen). De PPR kiest daarom nadrukkelijk voor een andere opbouw van de steden en dorpen: niet meer alle functies apart, maar waar mogelijk samen. De snelle ontwikkeling op het gebied van computers en telekommunikatie bieden nieuwe mogelijkheden voor kleine werkeenheden, hoogwaardig thuiswerk, verzelfstandiging en integratie van wonen en werken.

WERKPLAN

- Tussen 1986 en 1990 moet het woningbouwprogramma gemiddeld 100.000 woningen per jaar omvatten. De verschillende woningcategorieën moeten aansluiten bij de uitkomsten van woningbehoeftenonderzoek. Vermindering van het programma kan slechts plaatsvinden bij een evenredige verschuiving van nieuwbouw naar vernieuwbouw.
- In de woningbouwprogramma's moet worden ingespeeld op de behoefte aan nieuwe woonvormen: projecten van gezamenlijk wonen, wonen voor gehandicapten, experimentele ouderenhuisvesting, een- en tweepersoonshuishoudens, wensen van minderheden. Daarbij moet in het bijzonder rekening gehouden worden met een toenemend aantal

alleenstaanden, dat samenwoont zonder getrouwd te zijn en met mensen die in groepsverband willen wonen.

- Leegstand moet zoveel mogelijk worden bestreden door een goed, integraal woonruimteverdelingsbeleid. Voor leegstaande gebouwen en woningen moeten alternatieve gebruiksmogelijkheden worden gekreëerd.
  - Overheveling van huurwoningen uit de goedkope huursektor naar de koopsektor moet worden verboden.
  - Het huurwaardeforfait bij de inkomstenbelasting moet op een reëel (dus hoger) nivo worden gebracht.
- Het systeem van huurharmonisatie, gebaseerd op de hoge nieuwbouwhuren, moet verlaten worden. Bij het huidige inflatietempo is stijging van de huren onnodig en ongewenst.
- De PPR wil een verhoging van objectsubsidies, zodat de individuele huursubsidie eerder uitzondering dan regel kan worden.
- Alle gemeenten moeten ook voor koopwoningen een eigen vestigingsbeleid kunnen voeren. De op stapel staande nieuwe woonruimtetwet moet wat de PPR betreft deze invulling krijgen.
  - De gemeenten moeten meer mogelijkheden krijgen tot een actief aan-schrijvingsbeleid. Daarbij hoort een voorkeursrecht voor gemeenten bij aankoop van woningen. De prijs wordt bepaald aan de hand van de gebruikswaarde.

• Experimenten met bezitswoningbeheer (wonen in maatschappelijk gebonden eigendom) kunnen starten, als het aan de PPR ligt.

• Stads- en dorpsvernieuwing moet de hoogste prioriteit krijgen. Uitgangspunt daarbij moet zijn dat de bestaande woningen in het jaar 2000 aan redelijke kwaliteitseisen voldoen. Het meerjarenplan stadsvernieuwing moet hierop jaarlijks worden afgestemd.

• Een stabiele produktieomvang in de bouw en in andere sectoren, die gericht is op de behoefte, biedt volgens de PPR tevens uitzicht op blijvende werkgelegenheid, vooral voor jonge mensen.

• De PPR wil jaarlijks een miljard gulden ekstra uittrekken voor zogenaamde 'terugploegprojecten', waarbij de uitkeringsgelden op een goede wijze (normale cao-lonen en geen verdringing van bestaand betaald werk) benut worden om de werkgelegenheid in de bouw te bevorderen.

• De PPR zal voorstellen doen met betrekking tot de vorming van een verenigingsfonds volkshuisvesting, waarmee de scheve woonlastensituaties kunnen worden recht getrokken. Het fonds moet onder meer worden gevoed door bijdragen van degenen die onevenredig weinig voor hun huisvesting betalen. Hierbij moeten de problemen rond de stook- en servicekosten worden betrokken. Nieuwbouwhuren moeten worden verlaagd, onder andere door invoering van het lagere BTW-tarief in de sociale woningbouw (5 procent in plaats van 19 procent).

• In goed overleg met de woonwagenbewoners moeten er snel en op zo klein mogelijke schaal voldoende standplaatsen voor woonwagens komen.

• Voor een effectief ruimtelijk ordeningsbeleid moet de overheid kunnen optreden als eigenaar van de grond. Wettelijke bepalingen die de voorkeurspositie van de overheid onderbouwen, dienen tot gelding te worden gebracht.

• De PPR neemt stappen om de milieu-effekt-rapportage ook een wezenlijk onderdeel te laten uitmaken van het ruimtelijke ordeningsbeleid.

• De burger moet het recht krijgen om bij essentiële beslissingen Kroonberoep in te stellen.

• Bouwen in bestaand stedelijk gebied en het realiseren van recreatievoorzieningen binnen of direkt aan de rand van steden heeft de voorkeur van de PPR.

• Hiernaast past een actief kleine kernenbeleid. Er moeten meer maatregelen worden getroffen om de basisvoorzieningen in kleine kernen te handhaven. Aan plaatsgebonden woningbehoefte moet tegemoet worden gekomen.

• De PPR neemt initiatieven om te laten onderzoeken of nieuwe communicatiemiddelen (twee-wegsystemen) mogelijkheden bieden voor het verbeteren en uitbreiden van voorzieningen.

• Ter ontlastung van de vervoersvoorzieningen moet het vergaderen per telefoon of video goedkoper worden.

• De PPR vindt dat er geen tweede nationale luchthaven moet komen.

• Ten aanzien van het internationale goederenverkeer (over de weg, over het water en door de lucht) bepleit de PPR internationale afspraken die gericht moeten zijn op verbetering van de werkkondities en op vlotte doorvoer van goederen.

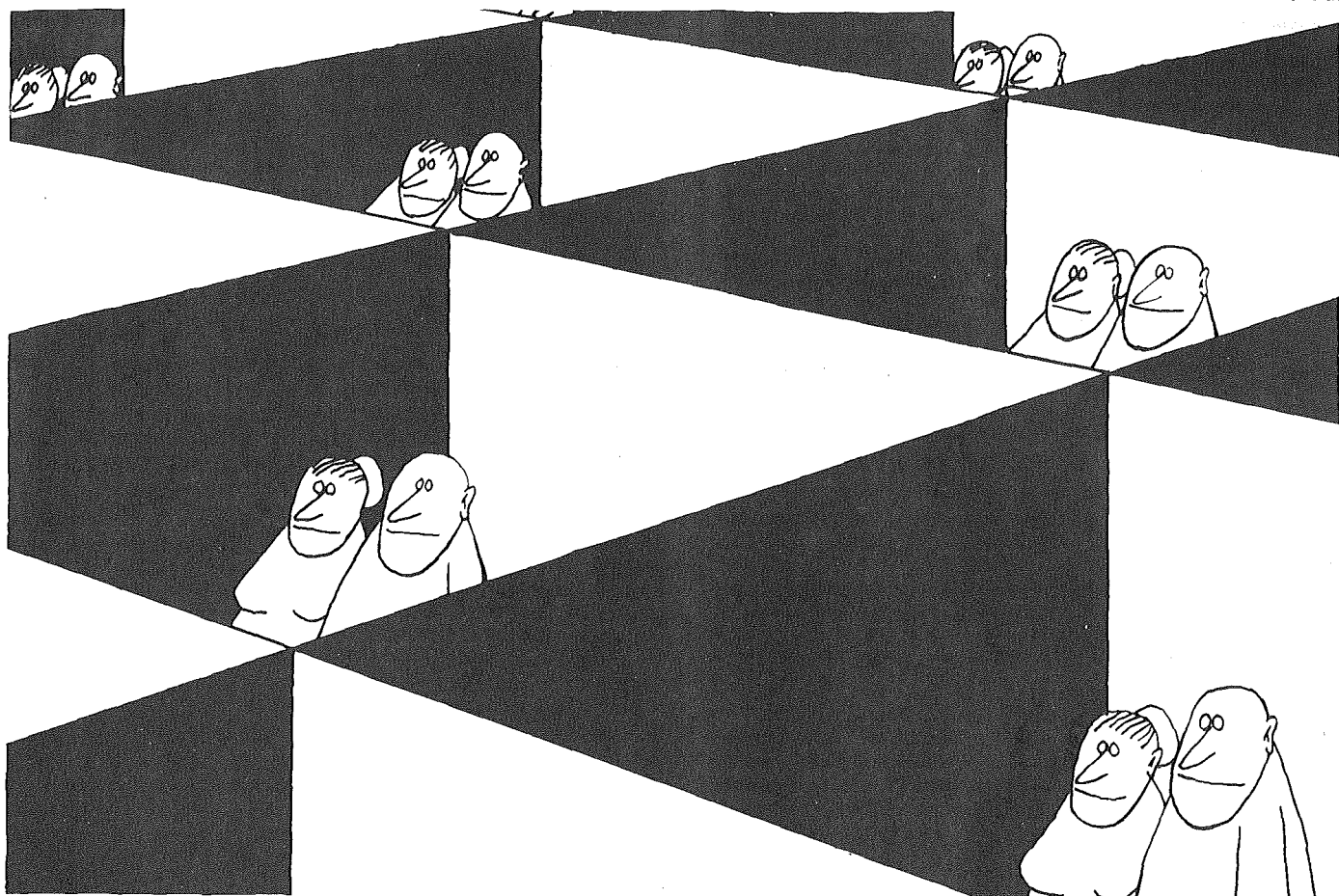
• Als het aan de PPR ligt wordt het Markermeer niet ingepolderd.

• De PPR wijst het Plan Waterman af.

III.12. Verzorgingssamenleving

Al jarenlang wijst de PPR op de negatieve kanten van de huidige verzorgingsmaatschappij. De veelheid aan voorzieningen en instanties vormt niet alleen een ondoorzichtige en moeilijk te controleren welzijnsmarkt, maar maakt de gebruikers eerder afhankelijk dan zelfstandig en zelfredzaam. En overprofessionalisering roept nieuwe vormen van on-welzijn op: ver doorgevoerde specialisatie, onbegrijpelijke vakttaal, grootschalige en bureaucratische aanpak.

De PPR pleit voor een zeer zorgvuldig en geleidelijk omvormen

van de verzorgingsstaat tot een verzorgingssamenleving. Allereerst is het dan nodig om langs democratische weg (kaderwet) vast te leggen op welke voorzieningen ten aanzien van wonen, gezondheid, zorg, onderwijs, rechtsbijstand, openbaar vervoer, kulturele voorzieningen iedereen recht heeft. Zorg en welzijns-werk moeten worden beoordeeld vanuit het oogpunt van zin en kwaliteit.

Uitgangspunt voor de PPR is een zo groot mogelijke zelfstandigheid van het individu, dat in voorkomende gevallen een beroep kan doen op door de overheid gegarandeerde basis-zorgvoorzieningen.

Onderlinge hulp- en dienstverlening zijn en blijven van waarde, zolang ze niet van boven worden opgelegd en eenzijdig door bepaalde groepen moeten worden gedaan (vrouwen, gezin, familie). Uitkeringsgerechtigden, bejaarden, gehandicapten worden extra zwaar getroffen door de economische teruggang en de bezuinigingspolitiek. De samenleving mag niet volstaan met aalmoezen in de vorm van eenmalige extra-uitkeringen. De basis van het welzijn wordt gevormd door het recht op economische bestaanszekerheid voor iedereen. De extra kosten voor noodzakelijke voorzieningen dienen niet te drukken op het budget van de gehandicapte mens. Financiële zelfstandigheid vergroot het gevoel van onafhankelijkheid en geeft mensen zelfrespect. In het bijzonder voor uitkeringsgerechtigden, vrouwen en jongeren zonder betaald werk is dat uiterst belangrijk. De PPR wil dan ook een zelfstandig inkomen voor iedereen vanaf 18 jaar. Het sociaal verzekeringsstelsel moet zo snel mogelijk geïndividualiseerd worden. Herziening van dit stelsel moet gebeuren op basis van controleerbare criteria en een samenhangende, op de toekomst gerichte visie.

Het welzijnsbeleid moet – voorzien van de nodige middelen – zoveel mogelijk worden gedecentraliseerd naar provincie en gemeenten. Deze zijn vrij eigen keuzen te maken binnen het kader van de gegarandeerde basisvoorzieningen.

In de gezondheidszorg wil de PPR het accent leggen op de eerste lijn: terugdringing van de grootschalige intramurale zorg, verkorting van de verpleegduur, vergroting van zelfredzaamheid door aanvullende voorzieningen, ontburocratisering en versterking van de positie van gebruikers door formalisering van de patiëntenrechten. Alternatieve geneeswijzen behoren niet ach-

tergesteld te worden. De algemene volksverzekering tegen ziektekosten moet nu eindelijk eens gerealiseerd worden.

Het overmatig gebruik van verslavende middelen komt vaak voort uit uitzichtloosheid, waarmee velen zich gekonfronteerd zien. De handel in harddrugs kan worden tegen gegaan door gekontroleerde verstrekking onder strenge voorwaarden en deskundige begeleiding. Strenge afkickregimes zijn alleen toelaatbaar als verslaafden gemotiveerd zijn en uitdrukkelijk toestemmen in behandeling. Daarnaast kan de overheid door goede voorlichting en het tegengaan van reclame een actief beleid voeren om het gebruik van drugs en alcohol terug te dringen. De handel in en het gebruik van hennepproducten dient op dezelfde wijze beoordeeld te worden als bij alcohol.

WERKPLAN

- De PPR zal de ontwerpen van de Welzijnswet respectievelijk de Wet Gezondheidszorg en Maatschappelijke Dienstverlening beoordelen op de mogelijkheden die provinciale en gemeentelijke overheden krijgen om invloed uit te oefenen op de tot stand koming van een huns inziens minumpakket aan welzijns- en gezondheidsvoorzieningen.
- De PPR is voorstander van een volksverzekering tegen ziektekosten.
- Alternatieve geneeswijzen moeten volwaardig meetellen en behoren in het ziekenfondspakket te worden opgenomen. Er moet een regeling van alternatief geneeskundige beroepen komen. Alternatief geneeskundige preparaten moeten zo spoedig mogelijk geregistreerd worden. Kwalitatief verantwoorde beroepsopleidingen op het gebied van alternatieve geneeswijzen en voorlichting ter voorkoming van ziekten verdienen overheidssteun.
- De PPR zal de komende vier jaar op het gebied van de maatschappelijke gezondheidszorg bepleiten:
  - dat de eerstelijnsfuncties (dicht bij huis) worden versterkt en zo veel mogelijk vanuit organisatorische verbanden worden aangeboden;
  - dat er een financieringsstructuur komt voor eerstelijnsvoorzieningen;
  - dat er op eerstelijnsfuncties en met name de gezinszorg niet wordt bezuinigd en alfa-hulp overbodig wordt gemaakt.
- De PPR zal verder bepleiten dat een nieuw onderzoek of een nieuwe behandeling alleen als voorziening in het verzekeringspakket wordt opgenomen:
  - als het een onderzoek of behandelingswijze betreft waarbij er een redelijk uitzicht bestaat op verbetering of op voorkoming van achteruitgang in de toestand van de patiënt;
  - als er sprake zal kunnen zijn van een gelijke bereikbaarheid van de

voorziening voor alle patiënten in gelijke omstandigheden;
 – als de voorziening van een zodanig belang voor de volksgezondheid moet worden geacht, dat het gerechtvaardigd is dat daardoor andere voorzieningen in het gedrang komen.

- In de eerstelijnszorg zullen de vier werksoorten (wijkverpleging, gezins- en bejaardenzorg, maatschappelijk werk en huisarts) moeten samenwerken op basis van gelijkwaardigheid. De positie van de huisarts dient daarom niet langer centraal te worden gesteld.

- Een vermindering van het aantal ziekenhuisbedden (psychiatrisch en somatisch) moet in evenredige verhoudingen staan tot de uitbreiding van semi-murale en eerstelijns voorzieningen.

- Er moet veel meer dan tot nu toe aan beleidsonderzoek en -evaluatie worden gedaan om de betekenis en de effecten van de verschillende zorg- en welzijnsvoorzieningen vast te stellen.

- Op het vlak van het patiënten/konsumentenbeleid zal de PPR de komende vier jaar bepleiten:

- dat de gebruikersinvloed in de wetsontwerpen Democratisch functioneren Instellingen en Wet Gezondheidszorg Maatschappelijke Dienstverlening wordt vastgelegd;

- dat er rechtstreeks inzage recht voor de patiënt (in de Wet Patiëntenrechten) komt;

- dat er een wettelijke regeling voor experimenten met mensen komt;

- dat de openbaarheid van het tuchtrecht wordt gewaarborgd, de tuchtnormen worden vervangen en minder medici in de tuchtkolleges worden opgenomen (in het wetsontwerp Beroepsuitoefening Individuele Gezondheidszorg);

- dat het budget voor patiënten/konsumentenorganisaties wordt vergroot en bewonersraden uit de verpleegprijs worden gefinancierd.

- Aan euthanasie onder duidelijke voorwaarden (onder meer aard van de toestand van patiënt en vrije wilsbeschikking) moet een wettelijke basis worden gegeven.

- Op alle terreinen van het welzijnswerk moet de voorkeur gegeven worden aan voorzieningen en werkwijzen die het mensen mogelijk maakt hun lot in eigen handen te nemen.

- Ouderen zo lang mogelijk in hun omgeving te laten blijven, dat moet volgens de PPR het uitgangspunt van het ouderenbeleid zijn. Het gekoördineerd bejaardenwerk en het aanvullend ouderenbeleid moeten aan gemeenten worden overgedragen en worden ondergebracht in een welzijnswet.

- De advisering en toetsing van de jeugdhulpverlening moet in regionaal verband onder verantwoordelijkheid van de provincie worden uitgevoerd, met als doel dat de hulp gericht kan worden verleend.

- De PPR zal de komende vier jaar blijven benadrukken dat meer lichamelijk en verstandelijk gehandicapten tot sociale werkplaatsen zullen worden toegelaten.

- De extra kosten van lichamelijke en verstandelijke handicaps moeten worden vergoed door volksverzekeringen en uitkeringen.

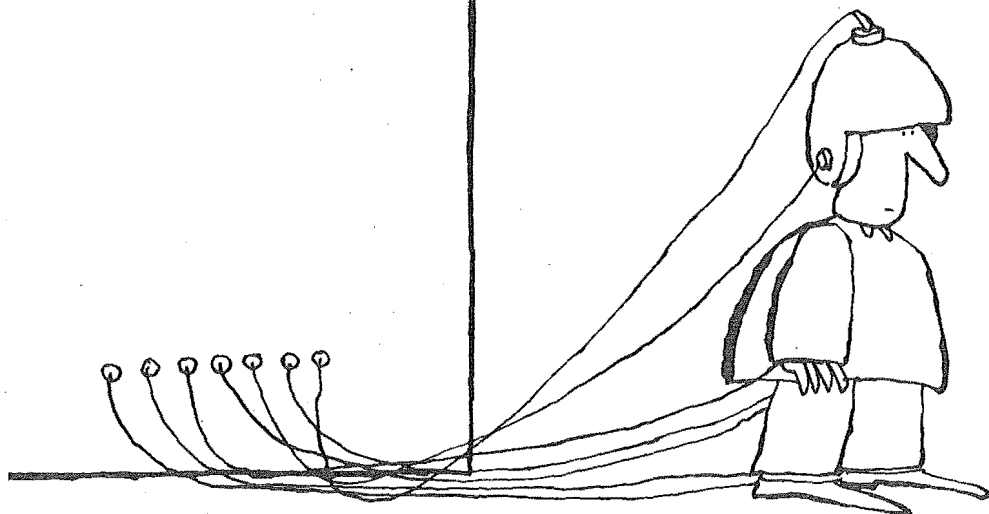
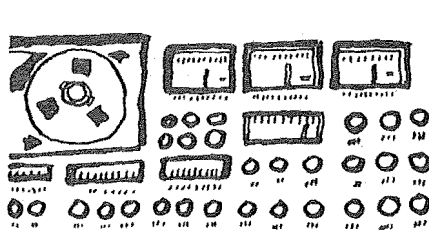
- De enorme inkomensverschillen tussen diverse categorieën hulpverleners moeten drastisch worden verminderd. Die operatie moet worden gekoppeld aan een betere spreiding van arbeid, maximale arbeidsduur per week en verkleining van praktijkomvang. Zoveel mogelijk hulpverleners moeten in loondienst komen.

- Vrijwilligers moeten recht krijgen op een kontrakt, waarin hun rechtspositie is gegarandeerd.

III.13. Onderwijs

Overheid en bedrijfsleven leggen zware klains op het onderwijs. Niet alleen is het zo dat vrijwel alles vanuit Den Haag wordt geregeld, ook wordt het onderwijs gekonfronteerd met ingrijpende, grootscheepse hervormingsoperaties die zich over vele jaren uitstrekken: Mammoet, Middenschool, Basisschool, PABO, de laatste gevolgd door een nieuwe gigantische operatie: de vorming van grootschalige HBO-instituten. Daarnaast heeft de school ook nog de taak gekregen om voor allerlei, ingewikkelde maatschappelijke problemen de pedagogische oplossingen te verzinnen. De PPR verzet zich tegen vernieuwingen die niet goed zijn voorbereid, tegen vernieuwingen waarvoor niet voldoende geld ter beschikking gesteld wordt en tegen vernieuwingen die voornamelijk voortkomen uit bezuinigingsdrang. Daarom ervaren wij sommige plannen van de laatste jaren meer als voortgang dan als vooruitgang en willen we die ontwikkelingen tegenhouden. Bovendien is er in die onderwijssectoren, waarin positieve vernieuwingen zijn doorgevoerd, een adempauze nodig om de op gang gezette processen tijd te geven tot wasdom te komen. Ook moet de overheid goed beseffen dat een beleid waarin salarisverlaging, verhoging van de leerlingenschaal, terugschroeven van faciliteiten, afdwingen van fusies de boventoon voert, funest is voor de motivatie en het enthousiasme van de mensen in het onderwijsveld.

Het wordt tijd om tot bezinning te komen. De PPR kiest voor een fijnmazig en kleinschalig onderwijssysteem, waardoor de culturele verschraving van het platteland wordt tegengaan. Daartoe is herverdeling en decentralisatie van overheidstaken nodig. Basisonderwijs is een gemeentelijke zaak. Voortgezet Onderwijs een (inter)gemeentelijke verantwoordelijkheid, Hoger Beroeps-

onderwijs en universitair onderwijs vallen onder de verantwoordelijkheid van de rijksoverheid. Daarnaast is ook in het onderwijs – uit overwegingen van democratie en efficiency – deregulering nodig. De onderwijsinstellingen zijn zelf kapabel genoeg om binnen algemene criteria vorm, inhoud en werkwijze te bepalen. De overheid moet zich daar minder mee bemoeien en alleen (achteraf) een kwaliteitstoets hanteren.

Voorop staat dat de PPR een onderwijs wil dat gericht is op individuele ontplooiing en kultuuroverdracht; vorming van sociaal vaardige burgers. Geen opleiding is definitief voltooid. Her- en bijscholingsmogelijkheden moeten voor iedereen toegankelijk zijn ongeacht leeftijd, burgerlijke staat of inkomen. Vooral voor vrouwen en jongeren zijn beroepsgerichte tweede-kans-opleidingen uiterst belangrijk. Vergroting van de invloed van het bedrijfsleven op het onderwijs wijst de PPR af. Het onderwijsbeleid zal zich – wat de PPR betreft – definitief richten op drempelvrije doorstroming en één school voor kinderen van 12 tot 16 jaar.

WERKPLAN

- De overheid moet vernieuwingen niet globaal en massief afdwingen, maar gericht stimuleren. Instellingen moeten extra faciliteiten kunnen krijgen op basis van interesse, motivatie en kwaliteit, zoals die naar voren komt in ingediende plannen. Hiervan kunnen verschillende voorbeelden worden gegeven:

- Ontwikkeling van bi- en interkultureel onderwijs.
- Onderwijs in eigen taal en cultuur.
- Projektonderwijs.
- Kulturele vorming.
- Alternatieve toetsing, examinering, vormen van zelfbeoordeling.
- Democratisering: leerlingenstatuut, verantwoordingsplicht voor docenten, instituutsraden.
- bevordering van kleinschaligheid binnen noodzakelijke grote instellingen.

- Experimenten met een school voor 12-16-jarigen.
- Een brugklas voor alle schooltypen.
- Verlenging van de brugklas tot 2 of 3 jaar.
- Er moet geen verlenging van de leerplicht komen. Wel moet een levenslang leerrecht worden vastgelegd.
- De PPR zal plannen voor betaald edukatief verlof voorbereiden.
- Voor het onderwijsvoorrrangsbeleid moet met voorrang extra geld worden uitgetrokken.

- De Wet op het Basisonderwijs moet integraal worden uitgevoerd. Maatregelen die dit onmogelijk maken of daarmee zelfs in strijd zijn moeten worden ingetrokken.

- De samenwerking en uitwisseling tussen basisonderwijs en speciaal onderwijs moet worden bevorderd. Basisscholen moeten meer aangepaste leermiddelen en gespecialiseerde leerkrachten krijgen. Ten aanzien van speciaal onderwijs voor zeer jonge kinderen moet terughoudendheid worden betracht.

- Opleiding, her- en bijscholing en begeleiding van leerkrachten voor het basisonderwijs moeten worden afgestemd op integrale uitvoering van de Wet op het BAO en moeten een gemeenschappelijke taak voor opleidingsinstellingen en begeleidingsdiensten vormen. Samenwerking tussen deze instellingen ligt meer voor de hand dan fusies van PABO's met andere HBO-instellingen. Daarnaast moet de opleiding, her- en bijscholing en begeleiding vooral worden gericht op roldoorbrekend onderwijs.

- Ook de mensen die in dunbevolkte gebieden wonen hebben recht op goed onderwijs. Fusies en opheffing van onderwijsinstellingen behoort niet geregeld te worden via algemene en zeer globale doelmatigheidsnormen. De PPR vindt dat ook hier de criteria pluriformiteit, kwaliteit en vrijheid moeten gelden.

Er moeten voorstellen worden gedaan voor experimenten in die gebieden waar handhaving van een school niet mogelijk is.

- Specifieke verworvenheden (onderwijskundige identiteit) mogen bij fusies van HBO-instellingen niet verloren gaan.
- De PPR bepleit geleidelijke invoering van een school voor alle leerlingen van 12 tot 16 jaar.

- Scholen die effectieve maatregelen tegen zitten-blijven treffen, moeten extra faciliteiten krijgen. Hetzelfde moet gelden voor instellingen waar het spijbelen in positieve zin tegemoet wordt getreden door verbetering van het onderwijs en door het scheppen van een herkenbare, prettige werksfeer in kleinschalige eenheden.

- Medezeggenschapsraden behoren op meer punten instemmingsrecht te krijgen. Belemmeringen voor verdergaande vormen van demokratisering van VO, HBO en WO moeten uit de weg worden geruimd.

- De zorg voor de basisedukatie moet worden overgedragen aan gemeenten met de bijbehorende middelen. Bestrijding van (semi)analfabetisme moet krachtig ter hand worden genomen.

- Het opzetten van een alfabetiseringsprogramma dat het analfabetisme van 'niet-meer-leerplichtigen' uit de Vierde Wereld binnen vier jaar opheft, moet voorkomen dat alleen een bovenlaag wordt bereikt.

- De PPR staat voor dat leerplichtigen geen schoolgeld hoeven betalen.

Het nieuwe studiefinancieringsstelsel moet deelname aan HBO en VWO voor iedereen mogelijk maken, onafhankelijk van ouders of banken.

- Bepaalde voorzieningen voor studenten uit HBO- en WO-onderwijs, die in specifieke belangen van deze groep(en) voorzien, dienen niet uit bezuinigingsoverwegingen te verdwijnen (bijv. studentenhuysvesting).

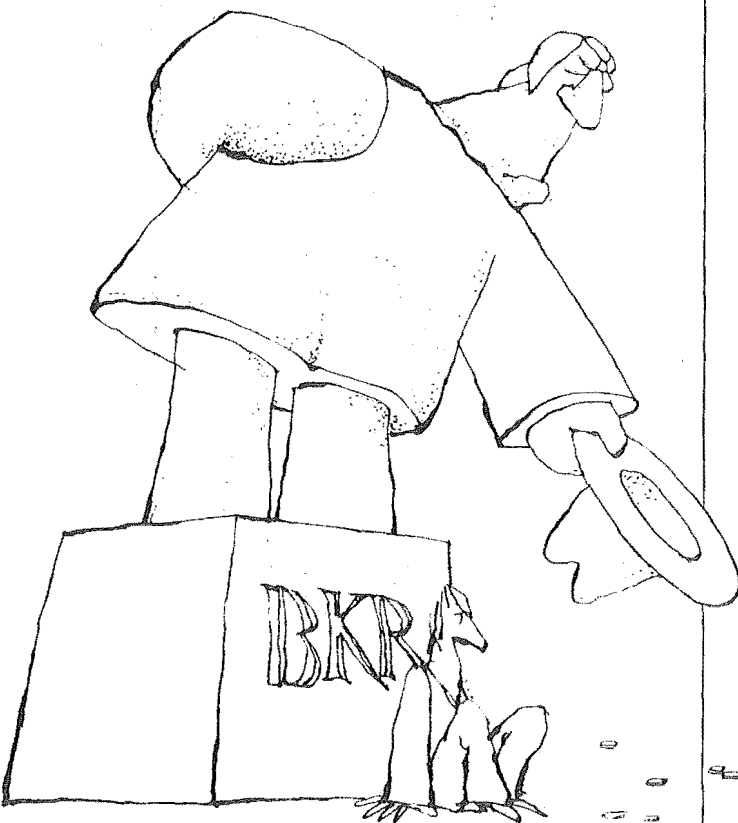
III.14. Cultuur

de PPR wil het cultuur- en kunstbeleid terug waar het thuis hoort: bij een ministerie van Onderwijs en Cultuur. De onderwijstaken van dat ministerie moeten verregaand gedecentraliseerd worden. Onderwijs en cultuur vormen samen de basis van onze cultuur. Een goed cultuurbeleid kenmerkt zich door het scheppen van voorwaarden om een vrije ontwikkeling mogelijk te maken en onthoudt zich van inhoudelijke beoordeling of inmenging.

Uitgangspunt voor het kunstbeleid moet niet 'de maatschappelijke relevantie' (CRM-tijdperk) of de geestelijke volksgezondheid (WVC-regime) zijn, maar de erkenning van kunst als onmisbaar bestanddeel van cultuur. Die erkenning blijkt in de toekenning van Staatsprijzen (die dus blijven), beurzen, stipendia, opdrachten en de uitvoering van de 1%-regeling.

Een goed cultuurbeleid moet bovendien voorwaarden scheppen in de vorm van opleidingen, musea, podia, bibliotheken en een cultureel TV-net, waarvan iedereen ongeacht zijn/haar inkomen gebruik moet kunnen maken.

In de derde plaats behoort de overheid een fatsoenlijk kunstenaarsbeleid te voeren: salariering van uitvoerende kunstenaars, instandhouding van de Fondsen, het toekennen van leengeld aan schrijvers, de Beeldende Kunstenaarsregeling. De PPR wil toe naar een basisinkomen aangevuld met een werkruimte/materiaalvergoeding voor scheppende kunstenaars. Tot het zover is moet de BKR gehandhaafd blijven. De uitvoering ervan moet worden overgeheveld naar het nieuw te vormen departe-

ment voor O&K. Als toelatingskriterium moet gelden: een voltooide kunstopleiding of een beoordeling door een onafhankelijke commissie.

WERKPLAN

- Op het gebied van kunst en cultuur moet een overzichtelijke departementale indeling komen met duidelijke afgebakende taakstellingen en decentralisatie van taken en middelen naar lagere overheden. De regering moet zorgen voor een goede interdepartementale samenwerking.
- De PPR bepleit decentralisatie van streekcultuur, kunstzinnige vorming, regionale toneel- en orkestvoorzieningen, steeds met de bijbehorende financiële middelen.
- Het kunstenaarsbudget moet substantieel worden verhoogd.
- De overheid moet voorwaarden scheppen voor en stimulansen geven aan een veelzijdige ontwikkeling van de cultuur. Zij behoort daarbij geen inhoudelijke eisen te stellen, maar alleen de kwaliteit als norm te hanteren.
- De PPR wil dat ekstra aandacht wordt besteed aan vormen van kunst en kunstuitingen van achtergestelde groepen.
- Indien de overheid subsidieert, is sponsoring door het bedrijfsleven niet uitgesloten, zolang de integriteit van de kunst niet in gevaar komt.
- De vaste boekenprijs ('vertikale prijsbinding') moet gehandhaafd worden.
- Samenwerking tussen kunstinstellingen en omroepverenigingen dient krachtig te worden gestimuleerd.

III.15. Media

Ook ten aanzien van het mediabeleid zal de overheid zich opnieuw moeten bezinnen op haar positie. Voorheen was haar taak vooral: rechtvaardig verdelen van de beperkte etherruimte. Door nieuwe technieken (kabel, satellieten) kan het aanbod enorm toenemen en dus zal het beleid zich nu moeten richten op het garanderen van recht op informatie en pluriformiteit.

Of die door handhaving van het huidige omroepstelsel bereikt worden, is zeer de vraag. De omroepen bezitten het monopolie en anderzijds leidt de onderlinge concurrentie onder de terreur van de kijkcijfers tot identiteitsverlies en vervlakking.

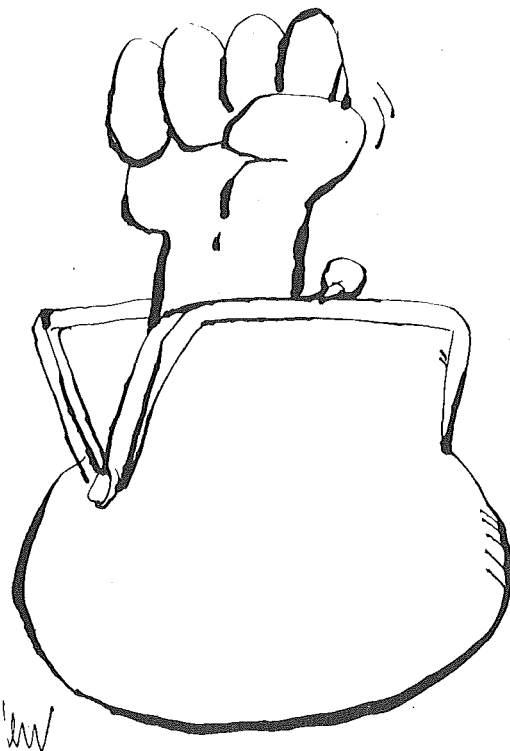
Dat monopolie moet weg: de PPR wil ruimte bieden aan andere gegadigden. En ook het andere euvel moet verdwijnen. Dat kan door loskoppeling van lidmaatschap en abonnement op het omroepblad. De functie van omroepverenigingen zal dan vooral zijn: het organiseren en representeren van kijkers/luisteraarsbelangen. Naast de omroepen moet iedere representatieve stroming met meer dan 250 duizend leden zendtijd op radio en televisie krijgen.

Uit het oogpunt van democratie en versterking van lokale betrokkenheid moet er prioriteit gegeven worden aan lokale en regionale omroep. Daarnaast vormt Kies-T.V. (het tegen vergoeding via de kabel kunnen afstemmen op speciale programma's) een uitstekende aanvulling op het pakket.

Pluriformiteit en onafhankelijkheid van commerciële belangen van de schrijvende pers dienen gewaarborgd te blijven. Het Bedrijfsfonds voor de pers vervult daarbij een onmisbare rol. De PPR vindt dat de financiële middelen van dit fonds moeten worden uitgebreid. Verder wil de PPR dat kranten(uitgevers) nauw worden betrokken bij de opzet van kabelkranten.

WERKPLAN

- Behalve ontkoppeling van omroepidmaatschap en abonnement op een programmablad zijn volgens de PPR de volgende maatregelen nodig om een beter landelijk programma-aanbod te krijgen:
- Wijziging van de zendtijdverdeelsleutel van 5-3-1 in 3-2-1.
- Strikte naleving van de bestaande voorschriften voor een totaalprogramma.
- Zendtijduitbreiding voor programma's van kulturele minderheden.
- De kabel moet een basispakket, bestaande uit de Nederlandstalige zenders bieden. Uit het resterende aanbod moet de kijker tegen extra betaling een nadere keuze kunnen maken.
- Kies-TV moet de voorkeur krijgen boven de huidige vormen van abonnee-televisie.
- Betaalbare tweewegsystemen zijn een verrijking voor de konsument en kunnen diens inbreng vergroten.
- Er moeten initiatieven worden ontplooid om het huidige financieringssysteem (via de omroepbijdrage) af te schaffen. De financiële middelen voor de landelijke en regionale omroep moeten uit algemene middelen en reclame-opbrengsten komen.
- Een beperkte uitbreiding van de ster-reclame mag alleen als dat gebeurt in combinatie met garanties voor de schrijvende pers en gepaard

gaat met uitbreiding van konsumentenvoorlichting. Reclame op regionale en lokale omroep is voor de PPR aanvaardbaar, indien de schrijvende regionale pers voldoende compensatie krijgt.

III.16. Financiering

Natuurlijk kosten de maatregelen, die de PPR voorstelt, geld. Tegen de kritici die al heel snel roepen, dat de verlangens van een radicale partij als de PPR onhaalbaar en onbetaalbaar zijn houden wij vol dat het gaat om een herschikking van je financiële middelen. Anders gezegd: uitvoering van ons programma is een kwestie van politieke wil. Niets meer en niets minder. Om aan te geven hoe de PPR haar voorstellen en wensen wil betalen, volgt hier een lijst van de gewenste en te gebruiken financieringsbronnen.

- 1% selectieve economische groei;
- Produktiviteitsstijging;
- Inverdieneffekten doordat minder mensen een beroep doen op de sociale uitkeringen;
- Lastenverschuiving van arbeid naar kapitaal;
- Sociale lasten baseren op toegevoegde waarde;
- Vergroting van het overheidsaandeel in de aardgasbaten;
- Progressieve aardgastarieven voor het verbruik boven de 2000 kubieke meter per jaar;
- Grotere aardgasverkoop met aanwending van de opbrengst in energiebesparingsindustrie;
- Verschuiving van belasting op autobezit naar belasting op autogebruik;
- Verkleining van het zwart-geld circuit;
- Opvoeren van de fraudebestrijding;
- Invoering maximuminkomen;
- Opheffing van de maximum premiegrenzen;
- Invoering volksverzekering tegen ziektekosten zonder maximum premiegrens;
- Lagere ambtelijke kosten bij sociale zekerheid en gezondheidszorg;
- Vermindering van de bureaucratisering;
- Afschaffing van de meeste WIR-premies en andere ongerichte steun aan het bedrijfsleven;
- Verhoging van de vennootschapsbelasting tot 48%;
- Lagere defensie uitgaven;
- Hogere BTW op milieu-vijandige en energie- en grondstoffen slurpende produkten.

IV POLITIEK IN EN BUITEN HET PARLEMENT

IV.1. Menswaardige politiek

Niet alleen rechtse partijen zijn verantwoordelijk voor de slechte naam, die de politiek bij veel mensen heeft. Interne verdeeldheid, intolerantie, sektarisme en ondoorzichtig taalgebruik vormen voor velen een belemmering om in linkse politieke een antunnelij alternatief te zien. Daarom is politieke vernieuwing nodig.

De PPR wil politiek bedrijven op basis van een duidelijk programma, maar zonder krampachtig vast te houden aan eenmaal ingenomen standpunten. Wij zoeken samenwerking met gelijkgezinden in de politiek, maar ook daarbuiten. We willen gelijkwaardige deelname van mannen en vrouwen. We willen een platform zijn, waarop ook niet-witte bevolkingsgroepen hun politieke aspiraties vorm kunnen geven. Het funktioneer in een dergelijke open partij stelt eisen aan de kwaliteiten van PPR-politici. Het moeten gewone mensen blijven en geen tot politieke dieren gereduceerde vakidioten, die hun persoonlijkheid ondergeschikt maken aan hun funktie of de kultuur van hun partij. Ze kennen de samenleving niet alleen uit rapporten, ze vergaderen niet tot de dood erop volgt, maar nemen tijd om gewoon te leven. Ze blijven, kortom herkenbaar voor 14 miljoen mensen die niet professioneel in de politiek zitten. Om een dergelijke open houding in de politiek mogelijk te maken zal allereerst de werkdruk van gekozen politici moeten worden verminderd door het scheppen van deeltijdfuncties en versterking van de positie van politieke assistenten.

IV.2. Burgerlijk verzet

Nu de politieke praktijk steeds meer aanleiding geeft tot burgerlijk verzet – een beter woord dan ongehoorzaamheid; dat klinkt net alsof het niet mag – is het nodig dat politieke partijen daar een duidelijk standpunt over innemen. Dit vindt de PPR:

– als alle wettige middelen hebben gefaald, – als door toedoen van een parlementaire meerderheid wezenlijke belangen en diepgewortelde overtuigingen van meerderheden of aanzienlijke minderheden in de bevolking willens en wetens worden

gebruist, – als ter wille van een coalitie of het voortbestaan van een kabinet het wezen van de parlementaire democratie wordt opgeofferd, – als in zaken waarbij het voortbestaan van de mensheid op het spel staat fraktie-discipline en partijbelangen boven de kwaliteit van argumenten en gewetensovertuiging worden gesteld dan is burgerlijk verzet dringend nodig. Bij dit verzet moet er een direkte relatie bestaan tussen enerzijds het doel en anderzijds de zwaarte en soort van de gehanteerde middelen. De middelen moeten zo worden gekozen, dat het beoogde doel hiermee dichterbij kan worden gebracht en dat de intentie van geweldloosheid voorop staat.

Er moet een fundamentele heroverweging plaatsvinden van het justitiële optreden tegen onwettige sociale actie, voor zover sprake is van uitingen van burgerlijk verzet tegen overheidsmaatregelen die als onrechtvaardig worden ervaren. Dit zal onder meer moeten resulteren in richtlijnen voor het vervolgingsbeleid inzake burgerlijk verzet. De PPR vindt dat van vervolging kan worden afgezien, wanneer is vastgesteld dat de overtreders

a. eerst, indien mogelijk, wettelijke middelen hebben geprobeerd;

b. de intentie hebben een geweldloze actie te voeren, gewetensvol, weloverwogen en openlijk handelen;

c. aktievormen kiezen, die inhoudelijk samenhangen met het (overheids)handelen waartegen ze bezwaar hebben;

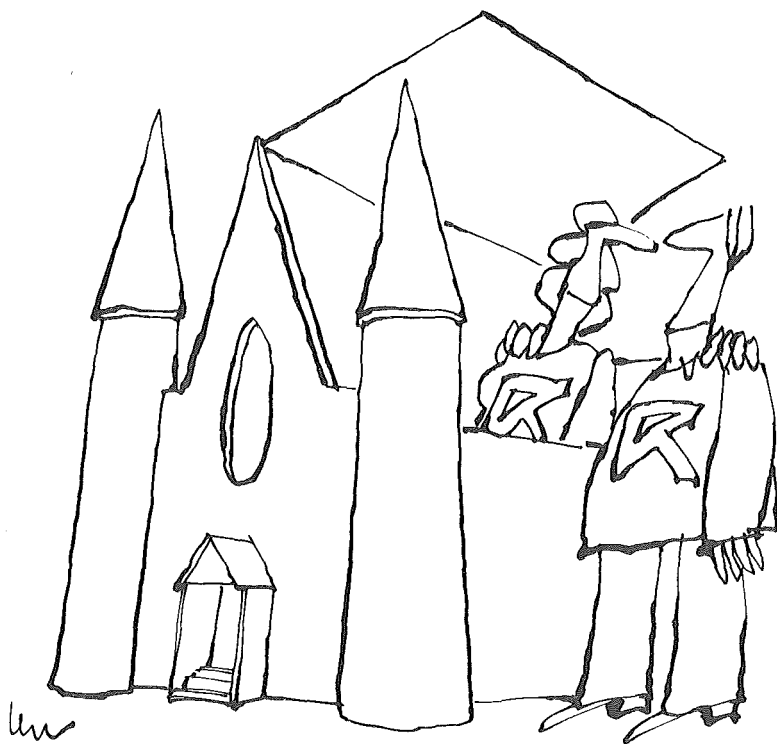
d. aktievormen kiezen, waarbij evenredigheid bestaat tussen het beoogde doel en de toegebrachte schade;

e. het risico van straf bewust hebben aanvaard en zich vrijwillig aan eventuele rechtsvervolging zullen onderwerpen.

In de rechtsvorming zou op den duur een situatie moeten ontstaan, waarin bepaalde vormen van burgerlijk verzet gezien worden als rechtmatig in plaats van onwettig. Zo kan het ontbreken van materiële wederrechtelijkheid een positief criterium opleveren bij het toetsen van zulke akties.

De PPR is uiteraard niet de rechterlijke macht. Dat wil zeggen dat de PPR meerdere toetsingskaders heeft. Enerzijds voor akties, waaraan zij als partij deelneemt en waarin vanzelfsprekend het handelen overeenkomstig het program een belangrijk punt is. Anderzijds zal zij – ongeacht of en in hoeverre aan het hiervoor genoemde toetsingskader wordt voldaan – voortdurend beoordelen in hoeverre de reaktie van de overheid verantwoord is ten opzichte van doelstellingen en methoden van de gevoerde aktie.

De PPR bepleit een wettelijke regeling voor gewetensbezwaren in werksituaties. Het moet mogelijk worden bij belastingheffing persoonlijke gewetensbezwaren gehonoreerd te zien, uiteraard zonder dat daar financiële voordelen aan kleven.

REGISTER

BIJ HET PROGRAM VAN PRIORITEITEN (HFST. III)

A

- pag.
16 l. adoptie
13 l. afval
19 r. alfahulp
16 l. alimentatie
17 r. alternatieve straf
7 l., 10 l. 16 l., 17 l. ambtenaar
21 l. analfabetisme
9 r. arbeidsongeschikt
8 l. arbeidsethos
8 l. arbeidsintensief
8 l., 9 e.v., 15 r., 16 l. arbeidstijdverkorting
8 l., 11 l. armoede
16 l. 20 l. arts
13 e.v., 22 r. auto
8 r., 16 r., 17 r. automatisering

B

- 8 l., 9 l. banken
9, 12 r., 21 r. basisinkomen
16 l., 18 r., 19 e.v. basisvoorziening
22 l. Bedrijfsfonds voor de pers
7 r., 8 e.v.,
12 e.v. 16, 21 l. bedrijfsleven
8 e.v., 14 l., 16 l.,
17 r., 18 r., 22 r. belasting
16 r., 18 r., 22 r. B.T.W.
7 l. beleidseffektrapportage
8 l. beroepsverbod
7 r. bestuurslaag
11 r. bevrijdingsbeweging
18 r. bezitswoningbeheer
11 r. bilaterale verdragen
8, 11 l. bodemschatten
15 l. bodemsanering
21 r., 22 l. boeken
11 r. boycot
7 l. buitenparlementair verzet

C

- 11 l. chemische wapens

D

- 7 r., 10 l. deeltijdwerk
7 r., 14 l., 19 l., 20 r.,
21 r., 22 l. decentralisatie
12 r., 17, 18 r.,
21 l., 22 r. deregulering
11 l. dienstplicht
14 l., 16 r., 17 l. dieren
14 r., 15 l., 16 l.,
17 r., 22 l. diskriminatie (positieve -)
17 r., 19 r. drugs
7 l. dualisme
11 e.v., 13 l., dumping
7 r. duo-baan

E

- 19 r., 20 l. eerstelijnszorg
12 l. ekologie
15 r. economische eenheid
7 r., 8 e.v., 12 e.v.,
16 r., 18 l., 22 r. energie
7 l. enquêterecht
10 e.v., 17 l. Europese gemeenschap
11 l. Europees
veiligheidssysteem
20 l. euthanasie
8, 11 export

F

- 8, 22 r. financieringstekort
8 l., 17, 22 r. fraude
14 r., 15 r. Friese taal

G

- 8 r., 12 r., 14 l., 22 r. gas
9, 14 l., 18 l., 19 l., 20
14, 15 gehandicapten
7 r., 11 l. gelijke behandeling (wet -)
7 r., 11 l., 16, gewetensbezwaren
19 e.v., 22 r. gezondheidszorg
8 e.v., 12 e.v.,
16 r., 22 r. grondstoffen

H

- 8 l., 12 e.v. hergebruik
7 r. herindeling
11 l., 14 e.v.,
15 r., 16, 17 homoseksualiteit
18 r. huurharmonisatie

I

- 9 r., 10 l., 14 e.v.,
18, 19 l. individualisering
9 r. inkomensdervingswet
8 l., 18 l. inlichtingendiensten
8 internationale arbeidsdeling
9 r., 22 r. inverdieneffekten
8 r., 9 l. investering

J

- 9 r. jeugdloon
8 l., 9, 14 r., 15 l., 16,
17 r., 18, 19 l.,
20 l., 21 l. jongeren

K

- 22 l. kabel
8 r. kapitaal
12 r., 13 r., 14 l. kernenergie
10 e.v. kernwapen(svrij)
22 l. kies-t.v.
9 r. kinderbijslag
9 r., 16 l. kinderopvang
8 l., 9 l., 12 e.v., 16 r.,
19 l., 20 r., 21 l. kleinschalig
17 l., 18, 22 l. communicatietechniek
16 r., 18 l. komputerisering
8, 12 r., 13 l., 22 konsument
9 l., 10 r., 11 r. konversie
8 l., 9 r. koopkracht
7 l. kriminalisering
8 l., 12 r. kringloopeconomie
18 r. Kroonberoep
11 l. kruisraket
10 r. krijgsmacht
21 r. cultureel t.v.-net
10 r., 14, 15 l.,
16 r., 21 e.v. cultuur
9 r., 16 l. kwotering

L

- 9 l., 12 r., 14 l. landbouw
8 l., 9, 12 r., 22 r. lastenverschuiving
18 r. leegstand
16 l., 21 l. leerkracht
20 r. leerlingenschaal
9 l., leerlingenwezen
21 l. leerplicht/recht
18 r. luchthaven

M

- 11 r. medefinancieringsorganisatie
- 11 mensenrechten
- 13 r., 14 l. mest
- 8 r., 16 r. midden- en kleinbedrijf
- 7 r., 8 l., 9 l., 15 l., 17, 21 l. migrant
- 13 l., 18 r. milieu-effektrapportage
- 12 e.v., 16 r., 17 r., 18 l., 22 r. milieuvervuiling 11 r., 9 l., 8 l.
- 10 r. militarisme
- 9 r., 22 r. minima-maxima
- 8 multinationalaal

N

- 8 nationalisatie
- 10 r., 11 NAVO
- 12 l. NCO
- 7 r. nivellering

O

- 9 l. oliemaatschappij
- 22 l. omroep
- 8 r., 16 r. ondernemingsraad
- 7 r., 9 l., 10 r., 11, 20 r., 21 l. onderwijs
- 22 l. ont koppeling
- 10, 11 22 r. ontwapening
- 8, 11 e.v., 16 r. ontwikkelingsland
- 11 ontwikkelings-samenwerking
- 17 r., 7 l., 20 l. openbaarheid
- 12 e.v., 16 l., 17 r. openbaar vervoer
- 15 r., 16 l. openingstijden
- 14 l., 14 r., 15 r., 18 l., 19 l., 20 l. ouderen
- 8 l., 11 l. overproductie

P

- 21 l. PABO
- 6, 7 parlementaire democratie
- 19 e.v. patiëntenrecht
- 7 r., 9 r., 10 l. pensioen
- 14 r., 15 l., 16 r., 17 e.v. politie en justitie
- 16 r. porno
- 17 l. post (PTT)
- 9, 16 l., 22 r. premies
- 10 l., 16 r., 17., 18 l. privacy

R

- 14, 15 l. racisme
- 7 l. referendum
- 7 l. regeringsvorming
- 22 reclame
- 14 r., 15 l., 18 rekreatie
- 15 r., 16 l., 18, 19 l. relatievormen
- 8 r., 13 r., 18 reparatie
- 15 r., 16 l., 21 l. rolpatronen
- 7 r., 17 r., 18 ruimtelijke ordening
- 10 r. ruimtewapens

S

- 12 l. scenario
- 9 schakelkursussen
- 9 l., 14 r., 15 l., 16 l., 21 l., 22 l. scholing en vorming
- 11 r. schuldenlast
- 15 l., 16 r. seksisme
- 16 l., 17 seksueel geweld
- 8 l., 11 r., 12 selektieve ekonom.
- ontwikkeling
- 17 r. slachtofferhulp
- 17 r., 18 l. snelrecht
- 17 sociale controle
- 10 r., 11 r. sociale verdediging
- 8 r., 9 r., 19 l., 22 r. sociale zekerheid
- 15 l., 16 l., 10 l. sollicitatie(plicht)
- 22 l. sponsoring
- 21 r. staatsprijs
- 18 stadsvernieuwing
- 14 l. stadsverwarming
- 9 r., 21 r. studiefinanciering

T

- 18 l. T.B.R.
- 11 l. territoriale verdediging
- 18 r. terugploegprojekt
- 8, 11 l., 16 r., 22 l. technologie
- 18 l. thuiswerk
- 10 l. trendkoppeling
- 21 l. tweede-kansopleiding

U

- 18 l. under-cover agent
- 8, 9 r., 10 l., 16 r., 18 r., 19 l., 22 r. uitkering

V

- 7 r., 9 l., 12 l., 14 l. vakbeweging
- 17 l. vandalisme
- 18 r. vereveningsfonds
- 14 r., 15 r., 20 l. vergrijzing
- 12 e.v., 18 verkeer/vervoer
- 16 l., 21 l. verlof
- 8 l., 10 r. vermaatschappelijking
- 8 r. verzekeringsmaatschappij
- 8 l., 9, 14 r., 15 r., 18 l., 19 l., verzelfstandiging
- 11 l. vluchteling
- 8 r., 11 e.v. V.N.
- 7 l. volkspetitionnement
- 7 l. voorkeurstem
- 10 r. vredesopvoeding
- 8, 9, 10 l., 12 l., 15 e.v., 16 r., 17 vrouwen
- 20 r. vrijwilliger

W

- 10 r., 11 r. wapenhandel
- 8, 9, 12 l., 16, 18 r., 19 l. werk(gelegenheid)
- 16 l., 17 r. winkels
- 8 r. winst
- 9 l., 14 l., 17 r., 18 woningbouw
- 18 woonlasten
- 18 r. woonwagenbewoner

Z

- 7, 8, 16 r., 18 l., 21 l. zeggenschap (mede-)
- 14 zelfbeschikking
- 8 r., 18 l. zelfbestuur
- 19 l., 9 l., 18 r. zelfverzorging/ zelfredzaamheid
- 22 l. zendtijd
- 19 r., 20 l., 22 r. ziektekosten
- 12 r., 18 l. zure regen

l. = linker kolom
r. = rechter kolom
e.v. = en volgende pagina
kursief = belangrijkste vindplaats

**SINGEL 277,
1012 WG AMSTERDAM
TELEFOON 020-2273 42**

POSTGIRO 1575600